

Vladimir LEPOSAVIĆ*

PLAGIRANJE I NAUČNI RAD KAO AUTORSKO DJELO – STUDIJA O PROBLEMIMA DOKAZIVANJA¹

1. UVOD

Plagiranje, kao nečasno prisvajanje i služenje tuđim intelektualnim vlasništvom, ne predstavlja novu pojavu. Isto važi i za rasprave na ovu temu koje datiraju od I vijeka nove ere, kada je rimski poeta Marcijalis ironično poručio nekom Fidentinu da će mu pokloniti svoje poeme ukoliko ih ovaj hoće recitovati pod pravim imenom, ali da ih mora kupiti ako ih želi prikazivati kao svoje. Sam termin „plagiranje” se ustaljuje u engleskom jeziku, kako se to obično ističe, u XVI odn. XVII vijeku, iako se u zvaničnom rječniku prvi put pojavljuje tek sredinom XVIII vijeka – nešto poslije Zakona Ane Stjuart (*The Statute of Anne*, 1710), prvog modernog akta o zaštiti autorskih prava.

Elem, ako je Gutenbergov pronalazak štamparije (1457) pokrenuo pitanje suprotstavljanja plagiranju i pružanja pravne zaštite autorima, onda je ono svakako nanovo i do kraja aktuelizovano savremenom tehnološko-informativnom revolucijom. Uz to, širenju prakse plagiranja doprinosi i klima tzv. „nove globalne etike”, čije je jedno od glavnih obilježja, kako to navodi Margarit Pipers, „odsustvo jasnih definicija” (što je, uzgred rečeno, ali još od ranije, slučaj i sa pojmom plagiranja). Belgijska novinarka dalje ističe da zbog prethodno navedenog „novi koncepti nemaju jasan sadržaj... pa nove, ‘holističke’

---

* Mr Vladimir Leposavić, Pravni fakultet Univerziteta Mediteran, Podgorica

¹ Ovaj rad autor je prezentovao na naučnom skupu, pod nazivom: „Pravne i infrastrukturne osnove za razvoj ekonomije zasnovane na znanju”, na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu, 20. septembra 2013. godine.

paradigme znače dozvoljenost pravljenja svih mogućih izbora.”² Shodno tome, „profesori postaju ‘moderatori’, dok sadržaj obrazovanja nije više stabilno i objektivno znanje, već tek sredstvo sticanja životnih vještina (*life-skills*) i ovladavanja drugim tehnikama.”³ I zaista, novodobni talas „demokratizacije” visokog obrazovanja pomjerio je težište istog sa temeljnog sticanja produbljenih i pouzdanih znanja na skoro pa tek numeričku efikasnost takvog jednog procesa. Prof. Koprivica takođe govori o eri u kojoj, umjesto čovjeka, „vrijeme postaje moderni parasubjekt... gdje se stvarnost mijenja toliko brzo da mišljenje takoreći ‘nema vremena’ ni da se zamisli nad njom”. On dalje izvođa da je mjerodavnim postalo „samo ono redukovano znanje koje je stavljeno u službu moći i kojem je zato primjenljivost u procesu narastanja tehnološke moći postala kriterij znanstvenosti”. Otuda je „znanje ono koje služi raspolaganju, a ne uviđanju”.⁴

Borba protiv plagiranja se, u prvom redu, odnosi na zaštitu imovinskih, odn. moralnih prava autora (u pogledu njegovog djela); međutim, ona ima za cilj i da odbrani samo naučno i drugo stvaralaštvo kao takvo. Jer osim što se već na semantičkom nivou plagiranje kosi sa novim, ono kao pojava inhibira prvodolazeći motiv kreacije – momenat ličnog pečata i doprinosa.

Posljedice znaju biti i drastičnije, pogotovo onda kada je riječ o „mutiranoj” formi plagiranja, gdje se preuzeti stavovi i činjenice iskrivljuju i netačno prenose. Na takav način su se čak „pravdali” ratovi i ogromna ljudska stradanja i patnje. Primjera radi, možemo pomenuti nacističku Njemačku i 1936. godinu kada je došlo do izmijenjenog prenošenja djelova, ni manje ni više, nego Biblije; tada je biskup Miler (*Reichsbishop Muller*) u prevođu hrišćanskih jevanđelja izostavio dio koji govori o „blagoslovenosti mirotvoraca”, dok je umjesto poruke „Volite svoje neprijatelje”, a u skladu sa militarističkim konceptom, naveo bitno drugačije: „Budite u dobrim odnosima sa svojim sunarodnicima”⁵.

² M. Peeters, *Is there a New Global Ethic since 1989?*, kod: N. Neuhaus, H. Langes, *Values of Christian Democracy – some key concepts*, Robert Schuman Foundation, Germany, 2011, 210–223.

³ *Isto*.

⁴ Č. Koprivica, *Strepnja pred budućnošću: Filsofsko-istorijska razmatranja o savremenom čoveku*, u: N. Marojević ur., „Smisao 1–2/2012”, Matica srpska – Društvo članova u Crnoj Gori, Podgorica 2012, 72–97.

⁵ Vid kod: W. Leyes, *Philosophical and Ethical Aspects of Group Relations*, u: „Understanding Minority Groups”, University of Rochester, New York, 1956, 3.

Mi smo u ovom radu uzeli u razmatranje prevashodno naučne radove kao autorska djela, i u tom smislu izlagali o plagiranju i drugim povezanim pitanjima. Tako je u prvom dijelu rada riječ o glavnim odlikama i ciljevima naučne djelatnosti, gdje se zadržavamo na momentima „objektivnog” i „istinitog”. Dalje, ukazuje se na djelimičnu podudarnost, ali i na značajne razlike između autorsko-pravne zaštite i zaštite koja se pruža od plagiranja konkretno. Treći, centralni dio rada bavi se postavljanjem kriterijuma za dokazivanje o plagiranju, odn. plagijatu u naučnom radu, uz, naposljetku, odgovarajuće sumiranje.

Nadamo se da će ova studija biti od koristi onima koji se budu bavili temom plagiranja, a posebno poslenicima akademske struke – i to kroz analizu glavnih pitanja (pojam, oblici, terminološka preciziranja i dr.), osvrtanje na odnosnu normativu i praksu, kao i kroz predlaganje nekih od odgovora koji se i dalje traže u ovoj sferi.

2. PRIRODA I CILJEVI NAUČNE DJELATNOSTI

Nauka, najkraće uzev, predstavlja djelatnost sticanja i unapređivanja znanja.⁶ Kako je nosilac naučne djelatnosti čovjek, a njen predmet, u najširem smislu, iskustvena stvarnost, to se iz iste ne može u potpunosti isključiti obilježje subjektivnog; ipak, upravo je objektiviziranje naučne djelatnosti, a posredstvom njenog metoda, jedno od glavnih, inherentnih obilježja nauke. Uzimajući ovo za njenu *differentia specifica*, doktrina upućuje na razliku između naučne i „drugih duhovnih disciplina koje sa naukom obrazuju istu klasu pojava”, čiji je, dakle, cilj takođe sticanje znanja (filozofija, teologija, ideologija, zdravorazumsko saznanje/laicitet i umjetnost).⁷ Zahtjev objektivnosti i vezanosti za iskustvenu stvarnost važi za cjelokupnost strukture same nauke – njen predmet, metod i cilj. No, nauka svoju autonomnost u odnosu na druge srodne oblasti iskazuje, najvidljivije, na polju svog metoda – pod tim podrazumijevamo „čvrste i precizne procedure dolaženja do (sa)znanja”.⁸

⁶ Riječ je o „vrsti intelektualnog rada čiji je osnovni cilj saznanje o svijetu koji nas okružuje – prirodi, društvu, čovjeku”. Tako: M. Todorović, S. Nedović, *Sociološki rečnik*, Beograd 1996, 131.

⁷ S. Bovan, *Osnovi sociologije i sociologija prava*, Beograd 2008, 13.

⁸ U domaćoj metodologiji je uobičajeno isticanje trojne strukture naučnog metoda, odn. njegovog teorijskog (naučne paradigme, teorije i hipoteze), tehničkog (tehničke prikupljanja, dokazivanja i obrade podataka) i logičkog sastojka (indukcija, dedukcija, analiza i sinteza). Vid.: *Isto*.

Treba dodati da objektivnost naučnog metoda i djelanja nije samo obilježje, već i poseban, unutrašnji cilj nauke (što je naročito slučaj kod društvenih nauka) budući da se čovjekova aktivnost i društveni život odlikuju specifičnim (in)determinizmom, odnosno da su karakteristike društvene uzročnosti: složenost, multikauzalnost, neodređenost i razvijenost dejstva, te vremenski diskontinuitet uzroka i posledice i složen mehanizam ispoljavanja.⁹

Kazano jednako važi kako za predmet, tako i za metod (društvene) nauke, tim prije što je čovjek (u ukupnosti svojih odlika i aktivnosti) istovremeno i (a) subjekat i (b) objekat naučnog rada. U prvom od dva slučaja, objektiviziranje ima za cilj da premosti nedostatke jaza koji se stvara zbog činjenice da je naučnik biološki i iskustveno jedinstveno odn. vremenski i prostorno situirano biće, a koje ima zadatak da donosi sistematske, univerzalne i nepromjenljive sudove (tzv. odnos sudova stvarnosti i sudova vrijednosti). U drugom slučaju, kada je riječ o čovjeku (i društvu) kao predmetu istraživanja, objektiviziranje znači konstantnu naučnu budnost, s obzirom na to da specifikum pomenu te društvene uzročnosti ima za posljedicu da se u društvenim naukama dolazi prije do zakonitosti, negoli do *ad litteram* zakona u odvijanju i međusobnom odnosu pojava.¹⁰ Štaviše, „paradoks nauke jeste u tome što zbog opštosti svojih polaznih pretpostavki, ona predstavlja sistem znanja koji je u suštini zasnovan na izvjesnim vjerovanjima, a ne na egzaktnim činjenicama.”¹¹ Zbog toga, kako naglašava prof. Bovan, „u nauci je, u strogom smislu, istina zabranjena riječ”¹².

Šta ovakav iskaz zapravo znači!? Istina je, naime, drugo ime za objektivnost (*objectivus*, nl.) što kao pridjev znači „predmetni, stvaran, istinski... nezavisan od subjekta i subjektivnog mišljenja, prirode i interesa subjekta”¹³. Istina se lapidarno određuje kao korespondencija svijesti i stvarnosti – *adaequatio rei et intellectus*. Koliko god izgledalo da se ova korespondencija između svijesti i stvarnosti lako postiže (makar je to manifestno slučaj sa kategori-

⁹ O pitanju determinizma odn. određenosti (ili, preciznije rečeno odredljivosti) društvenih pojava se u društvenim naukama naširoko raspravlja. Koncept indeterminizma društvenih pojava ima za centralnu svoju kategoriju slobodnu ljudsku volju, te stoga odbacuje mogućnost govorenja o jasnoj uzročnosti (...). Ovo stanovište zastupaju, pored ostalih, francuski i njemački sociolozi poput Gurviča (*G. Gurvitch*) i Vebera (*M. Weber*), i mi se takvom stavu ovdje priklanjamo. Vid.: M. Todorović, *Uvod u sociologiju*, Beograd 1996, 6.

¹⁰ Tako se u literaturi kao jedno od glavnih karakteristika naučnog saznanja navodi i njegova „razvojnost.” M. Todorović, S. Nedović, nav. djelo, 131.

¹¹ S. Bovan, nav. djelo, 19.

¹² *Isto*, 14.

¹³ M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1972, 633.

jom zdravorazumskog saznanja), istinski zadatak naučnog rada jeste sticanje znanja o „skrivenoj i nevidljivoj suštini” pojava i stvarnosti, a što se postiže „misaonim tumačenjem onog što se o stvarnosti može čulno opaziti.”¹⁴ Nestalnost fenomena kakvi su svijest i realnost, a što pogotovo dolazi do izražaja u njihovom sadejstvu, ima za rezultat da je pojam istine prilično „violentan”, kako u teorijskom tako i u praktičnom pogledu. Na ovom mjestu se nećemo dublje upuštati u kontemplacije o prethodnom, već se zadovoljavamo načinom na koji ovo pitanje objašnjavaju Nojhaus i Langes u svom djelu *Vrijednosti hrišćanske demokratije*. Autori polaze od principa kontradikcije, ističući da istina ne može biti relativna, već da je svaka prava istina univerzalno vrijedna, apsolutna. To, međutim, ne znači da je istina ujedno i totalna; „imamo veliki broj mogućih iskaza koji se mogu dati o jednom predmetu, a da svaki bude istinit sam po sebi, sve dok dati ugao posmatranja (*manner of perception*) odgovara stvarnosti posmatranog objekta”¹⁵. Na ovom mjestu je ilustrativan Hajekov (*F. Hayek*) stav „da nijedan um, i prema tome, nijedna svjesno usmjerena akcija ne može da uzme u obzir sve posebne činjenice koje su poznate nekim ljudima, ali u cjelini nijednoj posebnoj osobi”¹⁶. Apsolutnost, a ne i totalnost istine se dalje pojašnjava navođenjem da „nijedan čovjek nije u poziciji da posjeduje totalnu istinu o čak i jednom predmetu u ukupnosti njegovih sastojaka i odnosa, s tim da to ne znači da je pojedinac nesposoban da prepozna njegove važne karakteristike i/li da o istima da istinit iskaz.”¹⁷

Ako smo saglasni, imajući u vidu prethodno iznijete stavove, da je u nauci istina zabranjena riječ, onda to još i više važi za laž u nauci jer, metaforično kazano, ako se u nauci istinom ne treba zadovoljiti, onda ce laž ne smije prihvatiti. Sredokraču, međutim, nalazimo u „što istinitijem (*kurziv, prim. aut.*) utvrđivanju postojećih društvenih činjenica”, kako to ističe Todorovićeva.¹⁸

3. NAUČNI RAD KAO PISANO, ODNOSNO GOVORNO AUTORSKO DJELO

Imperativ objektivnosti i stremljenja ka „što istinitijem” proizlazi iz same prirode nauke kao takve. No, ovaj zahtjev akcesorno važi i na još jednom ni-

¹⁴ M. Pečujlić, V. Ilić, *Sociologija*, Beograd, 2001, 51.

¹⁵ N. Neuhaus, H. Langes, nav. djelo, 18–20.

¹⁶ F. Hajek, *Pravo, zakonodavstvo i sloboda*, Beograd, Podgorica, 2002, 19.

¹⁷ N. Neuhaus, H. Langes, nav. djelo, 19.

¹⁸ M. Todorović, nav. djelo, 11.

vou razmatranja – kada se radi o nauci kao društvenoj djelatnosti odn. profesiji. U tom smislu je naučna djelatnost podvrgnuta odgovarajućim pravnim pravilima opšteg i posebnog tipa, to su norme o autorsko-pravnoj zaštiti (odn. krivično-pravnoj odgovornosti) i one o izradi i ocjeni naučnih radova, odn. sticanju naučnih i akademskih zvanja.

Autorsko djelo predstavlja intelektualni plod duhovnog rada autora i kao takvo mora ispunjavati dva (zakonska) uslova da bi uživalo pravnu zaštitu: (1) izraženost u odgovarajućoj formi i (2) originalnost.

Prvi uslov podrazumijeva da djelo, jednostavno rečeno, mora postojati tj. da kao opredmećena duhovnost autora bude saznatljivo (*Sic!*). S tim u vezi, treba naglasiti da autorsko djelo ne mora da bude niti zvanično objavljeno niti izdato, pa čak ni dovršeno, da bi uživalo autorsko-pravnu zaštitu.¹⁹

Uobičajena akademska (zakonska, podzakonska i/li autonomna) pravila u vezi sa odgovarajućom formom izrade naučnog djela i obaveznim prethodnim objavljivanjem odn. stavljanjem djela na uvid javnosti – ne treba ovdje da nas zbune. Elem, i mimo tih pravila, jedno djelo može da zavrijedi epitet naučnog i da uživa autorsko-pravnu zaštitu. *Ratio legis* pomenutih regula vezan je za uslove bavljenja naučnom djelatnošću u konkretnoj naučnoj ili obrazovnoj ustanovi, a usmjeren upravo na (preventivno) obezbjeđivanje optimuma kvaliteta originalnosti naučnog djela. Stoga, pretpostavka da jedno djelo posjeduje originalnost od momenta nastajanja važi i za sama naučna djela, a suprotno se može dokazati, ako ne u „prethodnoj akademskoj kontroli”, onda bilo kada potom.

Drugo, originalnost autorskog djela možemo definisati kao uslov poticanja samog djela od lica koje se potpisuje kao njegov autor. To znači da autorsko djelo ne mora biti bukvalno novo djelo, već da kao originalno (autorovo) ono stvara osjećaj novog, unikatnog.²⁰ Zbog toga se u literaturi navodi da autor – naučnik mora posjedovati „stvaralačku maštu kao sposobnost misaonog povezivanja faktora (čitaj: datih činjenica, *prim. aut.*) na originalan način.”²¹

¹⁹ O tome vid: V. Besarović, *Intelektualna svojina – industrijska svojina i autorsko pravo*, Beograd 2005, 243–250.

²⁰ Time se prećutno upućuje na uvažavanje aksioma o čovjekovom pripadanju ljudskoj vrsti, ali i njegovoj istovremenoj posebnosti kao individue. Na tom fonu je i čuveni iskaz Klajda Klakona (*Clyde Klakhone*) da je „ličnost kao svako drugi, kao neko drugi i kao niko drugi”. M. Pečujlić, V. Milić, nav. djelo, 207.

²¹ J. Savić, *Kako stvoriti naučno delo u biomedicini*, Beograd, 1999. M. Šamić, *Kako nastaje naučno djelo*, Sarajevo 1980. Citirano prema: Đ. Ignjatović, *Metodologija istraživanja kriminaliteta sa metodikom izrade naučnog rada*, Beograd, 2009, 123.

Na ovom mjestu se potvrđuje sva smislenost čuvenove Ajnštajnovе izreke da je mašta važnija od znanja.

Osvrt #1: suština pitanja autorske originalnosti

Pokazuje se jasnim da su pojmovi „originalnost” i „mašta” janusovski obilježja jednog istog atributa koji se zahtijeva na strani naučnika, odn. njegovog djela. Bez namjere da ovdje „neovlašćeno” zalazimo u sferu transcendentnog, i smatrajući da postoji ona „razumna mašta”, pozivamo se na argumentaciju Fridriha Hajeka koji se priklanja Properovom kritičkom, a ne naivnom racionalizmu. Naime, Hajek smatra da je iskaz o tome kako je naša civilizacija pobijedila neznanje obična fraza, apostrofirajući zapravo obilježje borbe sa neznanjem, odn. ograničenim znanjem. Stoga, on ističe da nauku ne treba svoditi na tek „kolekciju opaženih činjenica” jer se vrijednost nauke ogleda u bavljenju hipotetičkim pitanjima, i to kroz uzimanje u obzir parametara i „činjenica” koje nikada do tada nijesu postojale. Govorenje o „neizlečivom neznanju” upućuje na to da Hajek drži da je osnovna naučna paradigma prije evolucionizam negoli pozitivizam. Dakle, „plodna društvena nauka mora da bude istraživanje i onoga što *nije*”. Kao potporu ovome, Hajek navodi da samodovoljnost konstruktivističkog racionalizma i apstraktnost mišljenja koje je (sebi) cilj, umjesto da bude sredstvo, znači precjenjivanje moći razuma koje neizbježno vodi u razočaranja. Zbog toga on govori o „racionalističkom revoltu protiv razuma”. Naime, apstrakcije pomažu našem razumu da ode dalje, ali samo ako su u službi posebnih ciljeva; ti posebni ciljevi i posebne akcije nerijetko su obilježeni iracionalnim, impulsivnim, nepredvidivim. Ako, dakle, razum nije jedini faktor našeg djelovanja i rada, onda je iluzorno da sam (o) razum može da nam kaže šta bi trebalo da radimo. Jer je „besmisleno primijeniti standarde svjesnog ponašanja na one nenamjeravane posledice individualne akcije koja predstavlja sve istinski društveno.”²²

Tako se, koloritno kazano, naučnik stalno nalazi između nakovnja nesaznatljive stvarnosti i čekića života kojem je, riječima Tomasa Mana (*T. Mann*), „razvoj sudbina”. Zbog toga potrebnu originalnost naučnog djela odn. maštu njenog autora određujemo kao razumno bavljenje nerazumljivim, bez unaprijed (za)datog ishodišta takvog djelanja.

²² F. Hajek, nav. djelo, 40.

Shodno prethodnom, naučno djelo se definiše kao djelo koje sadrži „elemente saznanja u mjeri i kvalitetu da se može smatrati originalnim naučnim djelom – samostalno djelo koje postavlja nov problem od interesa za nauku, daje teorijsko obrazloženje naučnog problema ili sadrži rješenje nekog naučnog problema”²³.

Autorsko pravo pruža zaštitu i naslovu autorskog djela (ako je riječ o djelima iste vrste i ako bi korišćenje istog naslova moglo dovesti do zabune), budući da se ovim „identifikuje i personalizuje” samo djelo.²⁴ Zbog specifične prirode naučne djelatnosti, ovaj uslov se unekoliko fleksibilnije tumači; kako se jedan naučni problem može sagledati iz više uglova, a gdje je nerijetko potrebno i poželjeno predlaganje različitih rješenja, to se dešava da različita naučna djela posjeduju veoma sličan ili čak isti naslov. Ta činjenica ne narušava autonomnost ovih djela, ali se u akademskoj praksi ipak nastoji da se različiti naučni radovi ne naslovljavaju na potpuno identičan način.²⁵

Norme autorskog prava štite djelo, autora, a time i samo stvaralaštvo. I dok imovinska prava autora traju za njegovog života i jedno vrijeme poslije smrti autora (50, odn. 70 godina), njegova moralna prava traju neograničeno.²⁶ Time se štiti i sam fenomen naučnog stvaralaštva i napretka društva, i to tako što se autoru garantuje da će biti zaštićena ta subjektivna dimenzija naučnog rada i pregalaštva, *finis operantis* oličen u želji da se kroz doprinos nauci sopstveni duh učini neprolaznim.²⁷ Riječima Nikole Tesle, „naučnik ne teži neposrednom rezultatu; on ne očekuje da će se njegove napredne ideje spremno

²³ V. Besarović, nav. djelo, 256.

²⁴ *Isto*, 251.

²⁵ Nedavno je bivši premijer Mađarske Ferenc Đurčan (*Ferenc Gyurcsány*) optužen od tamošnje javnosti (istina, od strane njenog politički angažovanog dijela) da je plagirao svoj diplomski rad iz 1984. godine. Povod za optužbu bio je upravo podatak o identičnom naslovu premijerovog i rada koji je četiri godine ranije objavio njegov zet („Vinogradarstvo i proizvodnja vina u sjevernoj oblasti Balatona”). Slučaj nije dobio epilog zato što premijerov diplomski rad nije pronađen u biblioteci Učiteljskog fakulteta u Pečuju, a što je sam Đurčan (da stvar dobije karakter priče iz kriminalističkog romana) prijavio policiji (...).

²⁶ Vidovi moralnog prava autora jesu pravo paterniteta, odn. pravo na naznačenje imena autora, zatim pravo na objavljivanje i pravo na zaštitu integriteta djela, kao i pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju djela. V. Besarović, nav. djelo, 291–296.

²⁷ U skladu sa *Zakonom o autorskom i srodnim pravima* (čl. 107), „po isteku roka trajanja imovinskih prava autora o zaštiti moralnih prava autora staraju se udruženja autora i institucije iz oblasti kulture, nauke i umjetnosti”. *Zakon o autorskom i srodnim pravima* („Službeni glasnik RS br 104/2009, 99/2011”)

prihvatiti; njegov rad je kao rad onoga koji sije – za budućnost; njegova dužnost je da postavi temelje za one koji će doći, i da ukaže na pravi put²⁸. Jer koliko god posvećenost jednog naučnika bila usmjerena opštim dobrom, nepružanje garancije uvažavanja autorstva i ličnog pečata odnosi veliki dio prirodnog ljudskog motiva za (naučni) rad, čime se ugrožava i sama ideja napretka.²⁹

Naučno djelo je zaštićeno u pogledu forme i oblika u kojem je izraženo, dok su same hipoteze, naučne teorije i naučna otkrića slobodna za primjenu i korišćenje.³⁰ Dakle, naučni zakoni i teorije mogu se razmatrati i prezentovati bez obaveze pozivanja na izvornik, s tim da to ne važi ako bismo pomenu ta dostignuća i teorije koristili na (isti) onaj način kao što su to činili njihovi tvorci i drugi prethodni autori. Primjera radi, u svom naučnom radom možemo slobodno upotrebljavati teorijski koncept o podjeli pravnih oblasti na javno i privatno pravo, te o tome dalje konsiderirati i donostiti zaključke, međutim, ne možemo to činiti tako što ćemo upotrijebiti konkretnu definiciju te podjele *Ius publicum est...* koju je dao rimski pravnik Ulpijan iz III vijeka, a da pritom ne navedemo i njenog autora.

Kao što se za djela usmene književnosti i umjetnosti čiji je autor cijeli narod (narodne izreke npr.) ne pruža autorsko-pravna zaštita, tako se u nauci slobodno koriste naučne paradigme – najopštija, neoboriva i nedokaziva, polazišna znanja o stvarnosti i odnosima koje proučavamo (takve prirode je, recimo, poznati stav jurisprudencije o pravu kao složenom, ali i najprihvatljivijem mehanizmu regulisanja odnosa u društvu i sl.).

Autor svoja moralna ovlašćenja uživa neograničeno (dakle i poslije smrti), i to posredstvom autorskog djela kojim je otjelotvorena njegova duhovnost. Pravo autora na naznačenje imena, odn. pravo na zaštitu integriteta djela, predstavlja neotuđivo, apsolutno pravo i u tom smislu ne postoje zakonski izuzeci. Svako kršenje ovih prava autora jeste ujedno i akt plagiranja. Međutim, važno je naglasiti da postoje određene radnje koje se smatraju plagiranjem iako su izuzete iz domena autorsko-pravne zaštite. Riječ je o tome da

²⁸ N. Tesla, *Problem povećanja ljudske energije*, Beograd, 2006, 174.

²⁹ Podatak vezan za SAD iz 2000. godine svjedoči da je industrija autorskih prava doprinijela nacionalnoj ekonomiji te zemlje sa preko 450 milijardi dolara (bezmalob 5% bruto društvenog proizvoda), što je ovu industriju stavilo ispred industrije hemikalija, motornih vozila, letjelica, poljoprivrednih proizvoda i elektronskih uređaja. Vid.: Kamil Idris, *Intelektualna svojina – moćno sredstvo ekonomskog rasta*, Beograd, 2003, 159.

³⁰ V. Besarović, nav. djelo, 256.

neke definicije plagiranja³¹ obuhvataju i „preuzimanje tuđih ideja”, a koje se inače ne smatraju autorskim djelom *per se*, pa ne aktiviraju autorsko-pravnu zaštitu. Takođe, autorskim djelom se ne smatraju zakoni i drugi pravni propisi, službeni akti i materijali organa javne vlasti, službeni prevodi istih, te podnesci i drugi akti u upravnom i sudskom postupku,³² ali njihovo korišćenje bez navođenja izvora predstavlja radnju plagiranja. Isto važi i za tzv. autoplagiranje, koje se kao takvo ne može kazniti normama autorsko-pravne zaštite, ali se u akademskoj praksi smatra neprihvatljivim i svrstava u oblike plagijatorstva.

Kao što vidimo, zaštita koja se autoru pruža pravilima o plagiranju šira je po svom opsegu od zaštite koju ovom subjektu istovremeno pružaju pravila autorskog (i krivičnog) prava. Međutim, upravo tu gdje je šira, zaštita putem pravila o plagiranju je i slabija; ovo iz razloga što su pomenuta pravila izvorno autonomne, odn. etičke norme, čija primjena, dakle, zavisi od volje u okviru naučničke odn. akademske struke. Onda kada se akt plagiranja kazni sudskom odlukom, to se, po pravilu, čini sa osnovom u pravilima autorske i krivično-pravne zaštite.

Koliko god prethodna opservacija mogla imati prizvuk tautološkog, važno je uvijek je predočavati poslenicima nauke. Štaviše, Dejvid Tomas drži da, parafrazirajmo, djelimično preklapanje, ali ne i poklapanje autorsko-pravne i (autonomne) zaštite putem pravila o plagiranju predstavlja jedan od glavnih uzroka tzv. „konceptualnog problema” i konfuzije u pogledu definisanja plagijatorstva.³³ U jednoj drugoj studiji, profesori Kerol Bast i Linda Samjuels (*University of Central Florida & George Mason University*) takođe zaključuju da u borbi protiv plagiranja „autorsko pravo ne može samo da ponese teret, već da postoji urgentna potreba da se definišu elementi plagijatorstva (...) gdje je najbolje poći od definicije i uslova propisanih samim autorskim pravom, uz otvaranje dijaloga o drugim prihvatljivim i neprihvatljivim praksama”³⁴.

---

³¹ Takvu definiciju, pored ostalog, možemo naći u Američkom rečniku iz 1728. ili Oksvordovom rečniku iz 1970. godine (kao i kasnijim izdanjima), uključujući i odnosna pravila Univerziteta Harvard. Tako: D. A. Thomas, *How Educators Can More Effectively Understand and Combat the Plagiarism Epidemic*, B. Y. U u: „Education and Law Journal”, Reuben Clark Law School 2004–2, 422.

³² V. Besarović, nav. djelo, 248.

³³ D. A. Thomas, nav. djelo, 424.

³⁴ Vid.: C. Bast, L. Samuels, „Plagiarism and Legal Scholarship in the Age of Information Sharing: The Need for Intellectual Honesty”, u: „Catholic University Law Review Vol. 57: 777”, Washington, 2008, 815.

3.1. PLAGIRANJE („PLAGIARISM”), PLAGIJAT I JOŠ NEKA OBJAŠNJENJA

Na ovom mjestu želimo posebno da skrenemo pažnju na to da treba razlikovati plagiranje kao radnju (kojom se, najčešće, istovremeno krše i autorska prava) od plagijata kao nesamostalnog i imitiranog (naučnog) djela. Inače, pojmovi plagiranje odn. plagijat se jednako (dodali bismo i – ne baš srećno) koriste za označavanje dvije vrste pojava između kojih, naime, ne postoji činjenični pa ni pravni identitet. U anglosaksonskoj literaturi je uobičajeno da se koristi jedan genusni pojam – imenica „plagijatorstvo” (*plagiarism*), a koja se objašnjava glagolskim oblicima (korišćenje..., preuzimanje... itd.), što upućuje na radnju plagiranja, bez obzira na to koliki je dio spornog rada plagiran. Kod nas se pak kao „plagijat” mahom označava djelo koje je u cjelini plagirano, a što sobom nosi, u svakom slučaju, znatno oštriju sankciju. Pritom, pitanje razgraničenja ovih dviju pojava se, generalno uzev, uglavnom zaobilazi u razmatranjima istoimene teme, dok je to još očiglednije slučaj u vezi sa pokušajima davanja eventualno univerzalnog odgovora na to pitanje. Konfuziji u laičkoj, ali i u stručnoj javnosti doprinosi izostajanje zakonske definicije pojma plagiranje/plagijat, gdje domaći zakoni o autorsko-pravnoj zaštiti definišu autorsko djelo generičkim postuliranjem uslova za njegovo postojanje. Konzistentnost po ovom pitanju nedostaje i samoj doktrini kod koje, kako se to ističe, „postoji široka saglasnost oko toga šta se pod plagijatorstvom shvata, dok standardizovane definicije ovog pojma nema”³⁵.

Nama je ovdje cilj da, bez obzira na to (ili baš zato) što se o originalnosti, odn. samostalnosti naučnog djela utvrđuje u svakom konkretnom slučaju, sistematskim i logičkim tumačenjem, uz iskustva iz prakse, ipak postavimo odgovarajuće smjernice – standarde za odgonetanje prethodnog pitanja. Teza koju smo postavili glasi da svako djelo-plagijat jeste plagiranje, dok pojedinačne radnje plagiranja ne znače da istovremeno možemo reći kako cijelo djelo predstavlja plagijat (odn. nesamostalno, neoriginalno djelo). Preuzimanje i korišćenje tuđeg autorskog djela kao da je svoje, makar i njegovog najmanjeg dijela ili tek jedne sentence, predstavlja plagiranje. Kako se to na-

³⁵ *Isto*, 780. Ispostavlja se da se maksima *Omnis definitio periculosa est* često uzima u njenom bukvalnom značenju; vjerujemo da istu treba shvatiti tako da ona, zapravo, znači poziv na naučnu budnost i povećanu pažnju, a ne nikako na ležernost i proizvoljnost u naučnom pristupu jer takvo što, očigledno, nosi sa sobom nesporazume i odgađa saznavanje potrebnih naučnih istina.

vodi, „kada prezentirate riječi ili ideje nekog autora kao da su vaše, vi onda radite plagijat” (čitaj: plagirate, *prim aut.*).³⁶

Neki autori određuju plagijatorstvo odn. plagiranje kao posljedičnu radnju – umetanjem posebnog uslova u predmetnu definiciju, odn. vezivanjem radnje plagiranja za momenat sticanja „nezarađene dobiti” (*unearned benefit*).³⁷ Normativno vezivanje radnje plagiranja za pomenutu posljedicu vidimo kao sasvim nepotrebno i to iz dva razloga: prvo, uslovljavanje plagijatorstva kao nedozvoljene radnje nastupanjem odgovarajuće posljedice čini da ionako težak zadatak dokazivanja u ovoj materiji postane svojevrsni *probatio diabolica*; drugo, plagijator u svakom slučaju postiže neku vrstu „nezasluzene dobiti” samim činom plagiranja, pa je obaveza dokazivanja istog nepotrebna.³⁸

Jedno od pitanja koje „muči” definiciju plagiranja jeste i pitanje tzv. psihološkog odnosa plagijatora prema svojoj radnji – namjera da se učini prevara tj. da se ukrade tuđe intelektualno vlasništvo. Dio literature (istina, manji) zahtijeva da određenje plagiranja bude praćeno namjerom, i tada je u pitanju, kako je to nazvao američki sudija Ričard Pozner (*R. Posner*), „prevarno kopiranje” (*fraudulent copying*).³⁹ Iako to za oblast naučničke profesije može djelovati i suviše strogo, naš stav je da plagiranje postoji i onda kada se nepozivanje na izvornik desi nenamjerno. Zanimljivo je pomenuti da Harvardova definicija definiše plagiranje nezavisno od namjere lica koje plagira, ali u nastavku dodaje da je riječ o „... aktu laganja, varanja i krađe”, što implicitno može značiti uslov da takav akt bude učinjen namjerno; utisak je da je intencija prestižnog univerziteta zapravo bila da se oštro osudi pojava plagiranja – tim prije što je pomenuti univerzitet disciplinski reagovao i u onim slučajevima ka-

³⁶ L. Kuba, Dž. Koking, *Metodologija izrade naučnog teksta*, Podgorica, 2003, 169.

³⁷ Tako Lari Sterns, Ričard Pozner, Dejvid Tomas i drugi, uključujući profesionalne organizacije nastavnika prava (LWI, *Legal Writing Institute*, 2003). O tome: D. A. Thomas, nav. djelo, 421. i C. Bast, L. Samuels, nav. djelo, 782.

³⁸ Riječ je o zaposlenju, unapređenju, autorskom honoraru ili, konačno, reputaciji i ugledu koji plagijator uživa zahvaljujući objavljenom „naučnom” djelu. Uz to, opšte je mjesto da se plagiranjem obezbjeđuje „nepoštena prednost” (*unfair advantage*) u odnosu na one koji se naučnom djelatnošću bave *lege artis*. Ako smo saglasni da plagiranje omogućava sticanje „nepoštenih prednosti”, onda se mirno pod istu može podvesti i momenat „nezasluzene dobiti.” Dakle, sama radnja plagiranja nosi sobom dovoljan stepen „društvene opasnosti” da se kao takva mora tretirati nedozvoljenom.

³⁹ C. Bast, L. Samuels, nav. djelo, 781.

da su njegovi profesori učinili manja plagiranja očigledno bez namjere.⁴⁰ Od svakog naučnika se zahtijeva visok nivo znanja iz odgovarajuće oblasti, pa to *a fortiori* važi i za poznavanje pravila i procedura same naučne radinosti. Na istom fonu je i doktrina u kojoj se navodi da „svakome ko zna šta je plagiranje i izabere da se upusti u isto, svakako mora nedostajati poštenja, marljivosti i istrajnosti”⁴¹. Uz to, gotovo da nije zabilježen slučaj u kojem se optuženi ili čak dokazani plagijator nije branio iskazom da je do nedozvoljenog preuzimanja došlo slučajno, odn. bez njegove direktne namjere – a gdje je i o tom pitanju, po pravilu, teško dokazivati.⁴² U prilog kazanom idu i raniji stavovi u domaćoj sudskoj praksi da se povredom autorskog prava smatra i situacija kada se nepozivanje na izvornik desi „omaškom”⁴³.

Osvrt #2: identifikovanje zaista slučajnog, nesvjesnog „plagiranja”

Držimo da se ovdje treba osvrnuti na jednu važnu distinkciju i ponuditi odgovarajuće objašnjenje. Naime, pitanje namjere, odn. stepena krivice ne možemo, po prirodi stvari, isključiti kao irelevantno u konkretnoj stvari. Da se poslužimo rječnikom krivičnog prava, iako pitanje namjere (odn. nehata) ne treba unositi u definiciju plagiranja kao njen konstitutivni element, ono ima svoju „težinu” kao tzv. olakšavajuća ili otežavajuća okolnost prilikom „odmjeravanja” tj. izbora odgovarajuće sankcije. Rekli smo da se veoma rijetko dešava da radnja plagiranja bude slučajna, što ne znači da je takva situacija i zaista nemoguća. Kada se takav *casus* desi, on u nauci nikada nije do kraja slučajan – u smislu da naučnu djelatnost odlikuje: (1) korišćenje odgovarajuće „naučne aparature”, tzv. dokumentacione podloge rukopisa,⁴⁴ zatim (2) uobičajena, prihvaćena terminologija (skup odgovarajućih *terminus tehnicus*-a) i,

⁴⁰ Pomenimo slučaj profesora prava Čarlsa Ogltrija Mlađeg iz 2004. godine. Povodom tog događaja, kada se u profesorovoj knjizi našlo ne više od šest tuđih, a necitiranih paragrafa, kolege su stale u njegovu odbranu, tvrdeći da je do greške navodno došlo usljed nesporazuma između profesora i njegovog asistenta. O tome vid.: *Isto*, 794.

⁴¹ D. A. Thomas, nav. djelo, 425.

⁴² Izuzeatak je, naravno, situacija u kojoj je cjelokupni rad drugog autora ili njegov veći dio prikazan kao sopstveni; tada je izlišno i razmišljati o izvinjavajućoj okolnosti omaške.

⁴³ Presuda Višeg privrednog suda Hrvatske iz 1987. godine, Pž 17002/87. Vid. kod: V. Besarović, 292. Dodajmo i to da je za krivično gonjenje zbog djela „povrede prava utora i izvođača”, a za koje je zapriječena novčana ili kazna zatvora do tri godine, irelevantan stepen krivice učinioca. Krivični zakonik Crne Gore, („Službeni list RCG br. 70/04, 13/04”).

⁴⁴ Đ. Ignjatović, nav. djelo, 142.

na kraju, (3) posebno uobličen način mišljenja i rezonovanja. Profesor prava Dejvid Tomas (*Reuben Clark Law Sch. BYU*) to lijepo pojašnjava kada kaže da „ljudi ne oblikuju svoje riječi i ideje u vakuumu, već da se kroz stalno istraživanje i pisanje vrši međusobni uticaj jednih autora na druge (...), pa se može desiti da autor nesvjesno pozajmi tuđe izraze ili uobičajene fraze (...); ako se ovakva praksa sagleda u svijetlu postojećih kratkih i jednostavnih definicija plagiranja, onda je skoro svako neprestano kriv za plagiranje”⁴⁵.

Ovdje se logično postavlja pitanje o tome kako u konkretnom slučaju odrediti da (li) je riječ o nesvjesnom, slučajnom (*casus*) pozajmljivanju tuđeg djela koje ima izvinjavajući karakter i, zapravo, ne predstavlja plagiranje (*Sic!*). Naime, i zaista slučajno preuzimanje postoji onda kada nije riječ o, (a) sadržinski eksplicitnim i/li (b) jezički osobeno stilizovanim (naučnim) iskazima. Naprotiv, istinski slučajno preuzimanje se odnosi na generalne stavove i zaključke do kojih naučnici u jednoj disciplini stižu elementarnom logičkim konkluzijom, a koji su i jezički izraženi na relativno uobičajen način. Uzmi-mom za primjer neke od iskaza dvoje američkih profesora (Kerol Bast / Linda Samjuels) iz njihove studije o plagijatorstvu:

1) „iako je tehnologija učinila da plagiranje bude mnogo lakše, ona je takođe omogućila da plagiranje bude lakše za otkrivanje”;

2) „kada je plagijatorstvo prijavljeno, neke akademske ustanove preduzimaju stroge mjere, dok druge učine malo više nego što je „puckanje po prstima”;

3) univerziteti, profesionalna udruženja, recenzenti, časopisi i izdavači treba jasno da definišu plagijatorstvo obuhvatanjem i nenamjernog plagiranja, da oslikaju šta se smatra prethodnom publikacijom i jasno odrede kada je upotreba teksta iz prethodne publikacije prihvatljiva.”⁴⁶

U prvom navodu riječ je o tipičnom primjeru leksički „neutralnog” i generalnog zaključka do kojeg se obično dolazi (dakle, redovno logičkim putem) kada se govori o odnosu tehnološkog napretka društva i plagiranja, tako da ponavljanje takvog stava može djelovati kao plagijat, ali to zapravo nije.

Kod drugog primjera imamo iskaz koji je do pred sam kraj izrečene misli takođe opšteg i jezički uobičajenog tipa. Međutim, autori na kraju iskaza upotrebljavaju specifičnu sintagmu „puckanje po prstima”, a koja metaforično govori o primjeni blagih sankcija. Upravo specifičan jezik kojim autori finalizuju svoju misao čini da preuzimanje cijelog iskaza kao sopstvenog bude

⁴⁵ D. A. Thomas, nav. djelo, 422.

⁴⁶ C. Bast, L. Samuels, nav. djelo, 797, 809. i 814.

smatrano za plagijatorstvo. Specifična sintagma koje je ovdje upotrebljena i koja personalizuje cio iskaz zapravo služi kao „dokaz” da eventualno preuzimanje tog iskaza ne može biti tek puka slučajnost, već da je riječ o plagiranju.

U trećem slučaju je riječ o iskazu koji je jezički formulisan na jedan neposeban način, ali je, s druge strane, sadržinski „bogat” i konkretan. Služeći se sekvencijalnom analizom uviđamo da autori navode pet grupa subjekata zaduženih za zaštitu od plagiranja, gdje ovi dalje treba u tu svrhu da preduzmu tri grupe radnji (po uvjerenju autora). Dakle, ovdje imamo primjer da je iskaz sadržinski konkretizovan, što znači da njegovo eventualno pojavljivanje (u istom odnosu navedenih subjekata i njima „naloženih” aktivnosti) pod tuđim imenom ne može biti slučajno nego bi se, kao i kod drugog primjera, radilo o plagiranju.

Konačno, kada smo razjasnili o situaciji slučajnog preuzimanja nezavisno od volje i svijesti samog „plagijatora”, treba još dodati da je teško zamisliti da jedan autor svjesno krene u pozivanje na konkretan stav drugog autora, a da potom smetne s uma prvorazrednu obavezu naznačavanja o tome tj. citiranja. Time se vraćamo našem prethodnom stavu da nenamjerno plagiranje ne izvinjava (osim što džentlmenski ostavljamo prostor da eventualno utvrđena, ova olakšavajuća okolnost bude osnov za primjenu blaže sankcije *in concreto*). Uz to, vjerujemo da smo od prethodnog odvojili one primjere i zaista slučajnog preuzimanja, za koje smo rekli da nijesu plagijat u pravom smislu i da je za njihovo postojanje „kriva” sama priroda nauke i naučnog rada. Na koncu, primjetno je da smo, u cilju identifikovanja, dva istorodna, ali ipak različita slučaja koristili i različite termine, koji semantički upućuju na razliku – nenamjerno odn. slučajno plagiranje.

Plagiranje, dakle, postoji kada se u cjelini ili djelimično navodi tuđe autorsko ili drugo djelo bez pozivanja na izvornik. Značenje riječi plagijat potiče od latinskog *plagere/plagium* – otimanje; krađa ljudi; dušeprodaja.⁴⁷ U stranoj literaturi se ova pojava uobičajeno naziva „akademske nepoštenjem” (*academic dishonesty*) koje, dakle, ima više javnih oblika. Univerzitet u Cirihi daje, kroz svoj Informator iz 2007. godine, pregled različitih tipova plagijatorstva: (a) duh-autor – kada je lice potpisano kao autor naložilo drugom izradu samog djela,⁴⁸ (b) potpuni plagijat, (v) autoplagijat, (g) plagiranje prevode-

⁴⁷ Smatra se da je ovaj termin prvi put upotrijebio rimski poeta Marcijalis. Vid. kod: *Isto*, 780.

⁴⁸ Ovdje je, da pojasnimo, riječ o vrsti plagiranja koja se najčešće manifestuje kroz sledeće: (a) naručivanje izrade studentskih i drugih radova, (2) zloupotrebe nadređenog položaja gdje nastavnik preuzima radove svojih studenata ili asistenata i (3) tzv. fiktivna koautorstva.

njem, (d) korišćenje izvoda tuđeg teksta ili sa interneta bez navođenja izvora, (e) parafraziranje, (đ) korišćenje ili parafraziranje tuđeg teksta uz navođenje izvora, koje je, međutim, neprecizno i izvan konteksta.⁴⁹

Pojam plagiranja u širem smislu obuhvata i slučajeve proizvoljnog navođenja i krivotvorenja činjenica i podataka u nauci.

Dok se plagiranje, kako smo to u ovom radu odredili, odnosi na jednu ili više konkretnih (izdvojivih) radnji preuzimanja, dotle se pojam plagijat odnosi na cjelinu jednog djela, označavajući da ono nije originalno odnosno samostalno djelo (tzv. totalni ili potpuni plagijat). Tako, o plagijatu je nesumnjivo riječ onda kada je cjelokupno tuđe autorsko djelo objavljeno ili predstavljeno kao sopstveno. Na ovaj način su ustrojene i neke od klasičnih definicija plagijata kao „prisvajanja autorstva na tuđem djelu” (u njegovoj cjelokupnosti, *prim. aut.*).⁵⁰

I upravo, postavlja se pitanje, koliki je obim djelimičnog prisvajanja tuđeg autorskog djela potreban da bi se radilo o plagijatu, odn. „novonastalom” naučnom djelu koje ne može proći test originanosti i samostalnosti!? Jer, ponovimo, radnja plagiranja po samoj svojoj prirodi može, ali ne mora nužno da dovede do (potpunog) plagijata. Prof. Besarović takođe pravi prećutnu razli-

---

S druge strane, kada je neko lice zaista pomagalo i učestvovalo u izradi jednog djela, onda je poželjno takvu činjenicu navesti na odgovarajućem mjestu („odavanje zasluga” odn. *giving credit*); s tim u vezi je važno ustanoviti kriterijume razlikovanja autora i pomagača („doprinosioca”), a povodom čega se u inostranoj akademskoj praksi već zauzimaju određeni zvanični stavovi. Više o tome kod: *Isto*, 787–790.

⁴⁹ Pod tačkom „d” ove definicije se, dakle, navodi klasičan i najčešće istican oblik plagijatorstva. Inače, u Informatoru se navodi i to da se pravilo obaveznog navođenja izvora odnosi i na same ideje drugih autora, dok se iz njegovog opsega isključuje služenje tzv. udžbeničkim znanjem, odn. znanjem koje se pretpostavlja u okviru određene discipline (osim (*Sic!*) ako njegovo prezentovanje potiče od drugog, konkretnog autora, tj. udžbenika). Ovaj dokument je zasnovan na prethodnim istraživanjima profesora ciriškog univerziteta (Kristijan Švarcenerger *et. al.*). Vid.: Teaching Committee, University of Zurich, Information Sheet on the Treatment of Plagiarism, 2007.

Treba, međutim, dodati da postoji razlika između potpunog plagijata (kako to stoji u „ciriškoj” definiciji; tačka „b”) i totalnog plagijata – o kojem se u ovom radu najviše govori. Naime, prvo podrazumijeva slučaj kad se pod svojim imenom objavi cjelokupno (gotovo) tuđe djelo, dok se mi bavimo onim djelima-plagijatima koja su izrađena (tj. otkucana ili napisana) samostalno, ali na način da nemaju traženi stepen autorske i naučne samostalnosti odn. originalnosti. Dostupno na: <http://www.lehre.uzh.ch/plagiate/Plagiarism.pdf> (priступljeno: jul 2013).

⁵⁰ *Pravna enciklopedija 2*, Savremena administracija, Beograd, 1989, 1118.

ku između proste povrede autorskog prava (plagiranja) i plagijata za koji navodi da predstavlja „poslednji stepen u podržavanju tuđeg djela”⁵¹. Dalje kroz rad ćemo pokušati da damo konkretnije smjernice za određivanje tog, „posljednjeg stepena” poslije kojeg jedno (naučno) djelo postaje plagijat.

4. USTVRĐIVANJE O NAUČNOM (ILI „NAUČNOM”) RADU KAO PLAGIJATU

Ovdje nećemo ispitivati uzroke pojave plagiranja, pored ostalog i zbog toga što nijedan od njih nije izvinjavajuće prirode, makar se radilo i o propustu nadležnog nastavnika-mentora, nedovoljnoj informisanosti, nenamjernom preuzimanju ili sličnom.⁵² Takođe, akcenat stavljamo na naučne radove, iako je za šire razumijevanje i odnošenje prema ovom pitanju od ključne važnosti uzimanje u razmatranje i samih studentskih radova (za koje, uzgred rečeno, nije isključeno da u konkretnom mogu imati karakter i kvalitet samih naučnih radova).

Osvrt #3: studentski autorski radovi i domaća praksa

Premda se u pogledu studentskih radova ne zahtijeva da budu (naučno) originalna djela,⁵³ pristup njihovoj izradi je jako važan, a iz razloga što se akademci, po pravilu, tek na osnovnim studijama upoznaju sa jasnim pravilima citiranja i drugim procesnim, ali i suštinskim uslovima za pisanje stručnih, autorskih tekstova. Tada se dešava jedan poseban vid interiorizacije vladajućih akademskih navika i uzusa, što direktno utiče na oblikovanje pristupa i stila budućeg naučnog radnika. I dok se autori sa engleskog govornog područja uglavnom bave temom plagiranja u kontekstu kontrole i ocjene upravo studentskih radova, dotle na našim prostorima preovladava priličan javašluk oličan u činjenici da se, pogotovo u oblasti društvenih nauka, seminarski odn.

⁵¹ V. Besarović, nav. djelo, 248.

⁵² Vilijams lijepo sumira navodeći o „lijenjom, lukavom i slučajnom plagijatoru”. Vid.: J. Williams, *Plagiarism: Deterrence, Detection and Prevention*, The Handbook for Economic Lectures, 7. http://www.academia.edu/2500213/Plagiarism_Deterrence_Detection_and_Prevention (pristupljeno: jul 2013). Dejvid Tomas, među razlozima koji podstiču na plagiranje, autoritativno navodi i momente „kulturološke pozadine” (bez namjere da, njegovim riječima, zvuči etnocentrično ili ksenofobično) i „loših primjera koje daju eminentni pojedinci”. Vid.: D. A. Thomas, nav. djelo, 426. i dalje.

⁵³ To su eseji, seminarski radovi, diplomski, specijalistički, pa i master radovi.

diplomski i specijalistički radovi smatraju „pukom formalnošću”. Smatramo da bi bilo manje štetno ukinuti obavezu izrade diplomskog rada (tamo gdje ona postoji), nego tek stasaloj inteligenciji slati poruku o, zapravo, beznačajnosti ispravnog i kvalitetnog bavljenja naukom. Ignorisanje takvog ambijenta na visokoobrazovnim ustanovama ima za posljedicu, pored degradacije struke, i to da bude zarobljen najvrjedniji faktor ekonomskog i svakog drugog razvoja jednog društva – a to je stručan i plodonosan ljudski kapital.

U svom članku posvećenom temi prepoznavanja i borbe protiv „epidemije plagiranja”, profesor prava Dejvid Tomas govori „o uobičajenoj primjeni odgovarajućih sankcija” i to od izricanja „opomene, odbijanja rada i smanjenja ocjene” do „privremene ili trajne suspenzije ili otkaza”⁵⁴. Iako je i sam autor saglasan sa tim da utvrđivanje plagiranja i kategorisanje njegovih različitih oblika na ovom nivou nije lak, a ni prijatan zadatak, on ne dovodi u pitanje opravdanost postojanja i primjene pomenutih sankcija za slučaj, pogotovo brutalnog i otvoreno nesavjesnog plagiranja.

Kod velikog broja visokoškolskih ustanova na prostoru bivše Jugoslavije, odgovarajući pravilnici o disciplinskoj odgovornosti ili drugi kodeksi o ponašanju studenata i nastavnika uopšte ne sadrže definiciju plagiranja niti propisuju pravila obaveznog ili makar poželjnog ponašanja u tom pogledu.⁵⁵ Ovi akti obično sadrže samo opšte obaveze studenata, odn. propisuju teže oblike povrede discipline kakvima se smatraju „polaganje ispita umjesto drugog” ili „polaganje ispita i drugih provjera znanja na prevaran način”. Tako, da bismo podveli konkretan slučaj plagijatorstva pod neku od ovih normi, potrebno je dokazivati da izrada studentskih ili drugih radova spada pod „provjeru znanja” samog studenta; čak i tada, zahtijeva se „prevaran način” takve radnje, pa bi student uvijek mogao da izbjegne odgovornost pozivajući se na neznanje i nenamjernost. Postoje i slučajevi u kojima se propisuje obaveza poštovanja autorskih i srodnih prava prilikom umnožavanja i kopiranja, a gdje je pro-

⁵⁴ D. A. Thomas, nav. djelo, 429.

⁵⁵ To je, na primjer, slučaj sa pravilnicima odn. kodeksima Univerziteta u Kragujevcu, Univerziteta u Novom Sadu, Univerziteta Crne Gore i dr. Isto važi i za Pravilnik o disciplinskoj odgovornosti studenata Univerziteta u Beogradu, s tim da Kodeks profesionalne etike ovog Univerziteta navodi plagiranje kao jedno od moralno neprihvatljivih ponašanja u odnosu prema profesiji. Statut Univerziteta Mediteran u Crnoj Gori izostavlja definiciju pojma plagiranje, ali predviđa mogućnost „oduzimanja kvalifikacije obrazovanja i diplome”, pored ostalog, i u slučaju „plagijata i prisvajanja tuđeg autorstva u pripremi magistarskog rada, doktorske disertacije ili drugih pisanih radova” (čl. 81).

pušteno da se istovremeno naznači o zabrani plagiranja. To je možda i najbolji dokaz zakasnilosti sa shvatanjem značaja samozaštite od plagiranja, te svojevrsne akademske tromosti i manjka zainteresovanosti – tim prije što je normiranje o plagijatorstvu tek prvi korak koji akademska zajednica ima da preduzme u ovoj sferi. Dakako, da bi se izbjegla interpretativna gimnastika sa najopštijim pravilima o odgovornosti studenata, potrebno je direktno definisati oblike plagiranja i za te radnje, kao disciplinske prekršaje, predvidjeti mogućnost izricanja odgovarajućih sankcija.⁵⁶

Ipak, najčešći način određivanja prema plagijatorstvu je kroz etičke kodekse, kakve poznaju Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Ekonomski fakultet Univerziteta u Zagrebu i drugi. Treba pomenuti primjer poput onog sa Fakulteta organizacije i informatike u Varaždinu, gdje je 2011. godine donijet kodeks pravila konkretno vezanih za plagiranje, autorstvo i sukob interesa. Takođe, Etički kodeks Univerziteta u Rijeci posvećuje pitanju plagiranja nešto više prostora nego ostali akti ovog tipa.⁵⁷

Da bismo došli do (ne samo terminološke) distinkcije između plagiranja i plagijata, ostaje da utvrdimo o tome kog obima i „kvaliteta” treba da bude plagiranje *in concreto* da bi se tako sačinjen rad smatrao za (potpuni) plagijat. *Vice versa*, riječ je momentu originalnosti naučnog rada odn. poznatoj sintagmi o „doprinosu razvoju nauke”. Kada govorimo, dakle, o naučnim člancima, studijama, doktorskim disertacijama, monografijama i drugim naučnim publikacijama,⁵⁸ neophodno je da takav jedan rad bude „originalan, da činjenice koje su u njemu iznijete budu pouzdane i kritički interpretirane, uz korišćenje za to najpodesnijih metoda.”⁵⁹

⁵⁶ Ovo zato što etička pravila obavezuju „tek” snagom svog autoriteta, kako to stoji u jednom od ovdje pomenutih kodeksa. I zaista, ako ne postoji posebno pravilo o primjeni disciplinskih mjera *mutatis mutandis* za slučajeve kršenja određenih etičkih normi, onda je poželjno pitanje plagiranja kažnjavati odgovarajućim autonomnim pravnim pravilima, kako bi se omogućila efikasnija primjena zahtijevanog standarda.

⁵⁷ Tekstovi navedenih akata su dostupni „onlajn”, bilo putem zvaničnih *web*-prezentacija pomenutih visokoškolskih ustanova, bilo korišćenjem *Google* pretrage.

⁵⁸ U domaćoj literaturi je uobičajeno kategorisanje radova (pa time i članaka) u (a) naučne, te (b) stručne i (v) pregledne radove. Za ove druge dvije grupe radova se ne zahtijeva onaj stepen autorske originalnosti odn. da doprinesu razvoju nauke, već prije da približe rješenju odgovarajućeg, konkretnog stručnog problema ili ponude jasniju i efikasniju sistematiku postojećih znanja i činjenica. To, naravno, ne znači da se kod tih grupa radova ne može raspravljati o eventualnom plagiranju prilikom njihove izrade. O tome: Ć. Ignjatović, nav. djelo, 124.

⁵⁹ *Isto*.

U slučaju pobrojanih naučnih radova postoji jednakost između momenata originalnosti i naučnog doprinosa, pa tako – ako se za jedan, po slovu, naučni rad konstatuje da ne predstavlja (makar i najmanji) doprinos razvoju nauke, onda je, skoro neizbježno, ujedno riječ o plagijatu. Smatramo da ovakav stav opstaje i to zbog činjenice da kršenjem postuliranih pravila i procedura za izradu naučnih radova (a koja se tiču stila i načina citiranja i preuzimanja iz drugih radova, kao i druga metodološka načela u vezi sa, prije svega, postavljanjem i (pre) ispitivanjem hipoteza i njihovih odnosa), izostaje originalnost, pa je istovremeno riječ i o plagijatu. Naime, gotovo da ne postoji „prostor” u kojem bi se mogao naći naučnik koji nije (ponovimo, makar i najmanje) doprinio razvoju nauke, a da pritom istovremeno nije plagirao svoj rad. Ovo zbog toga što su pravila i procedure bavljenja naučnom djelatnošću zapravo stroge i jasno određena, i to u uslovima međusobne konkurentnosti i iskustvene superiornosti dostignutih naučnih (sa)znanja, što je posebno slučaj u oblasti društvenih nauka.

Osvrt #4: o naučnim saznanjima prirodnih i društvenih nauka

U oblasti matematike se ravno 100 godina čekalo da se pojavi Grigorij Jakovljevič Perelman i na 1.000 stranica svoje studije, poslije 8 godina intezivnog bavljenja istom (2003), dokaže Poenkarevu hipotezu, jedan od najvećih matematičkih problema ikada. Iako je u pitanju cio jedan vijek, društvene nauke ne bilježe ni izbliza takav naučni rezultat pa su, na primjer, svi ranije poznati oblici političkog uređenja ili postavke modernog konstitucionalizma jednako prisutni i danas, „opterećujući” istim žarom stručnu i naučnu javnost.

S druge strane, ne treba sasvim odbaciti mogućnost da se u društvenim naukama u posmatranom periodu možda desio sličan ili čak veći naučni podvig. Primjera radi, prema jednoj studiji Marka Zahera, oslonjenoj na iskustva iz prakse i odgovarajuću kvantitativnu analizu, najavljena međunarodna norma o garantovanju teritorijalnog integriteta država iz 1648. godine (Vestfalski mir), preko potvrde iz 1919. godine (Versajski mirovni sporazum), doživljava svoje „prihvatanje, pa i institucionalizaciju” posle 1946. odn. 1975. godine – što se dovodi u vezu sa podatkom da je broj ratova između 1946. i 1975. godine koji su doveli do teritorijalnih promjena opao sa 80% na 30%, dok je broj takvih sukoba od 1975. godine naovamo nula.⁶⁰ Ovo istraživanje nije

⁶⁰ M. Zacher, *The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force*, International Organizations, Vol. 55, Issue 2, 2001, 215–250, Cambridge Journals Onli-

usamljeno⁶¹ i ima zaista prizvuk revolucionarnog otkrića o dejstvu konkretne međunarodnopravne norme (što bi moglo da znači da treba tražiti „Perelmana” iz 1648. godine koji je „pronašao” formulu za veliko smanjenje međunarodnih ratovanja sa svim srećnim posljedicama koje to smanjenje znači).

Bilo kako bilo, naučna otkrića društvenih nauka mogu da krive upravo čovječiji indeterminizam i posebnost društvene uzročnosti, koji ne dozvoljavaju da se o tim otkrićima govori sa onim uvažavanjem koje prati otkrića prirodnih nauka. To što studija poput navedene apostrofira glavni uzrok i za njega veže odgovarajuću prirodnu posledicu, a gdje ne može da posjeduje sve činjenice o eventualno drugim uzrocima (kao ni da izmjeri njihovo dejstvo na nastupjeli ishod) – to zasjenjuje naučne rezultate do kojih se došlo (odn. saznalo) putem studije. Dakako, ne možemo sa sigurnošću kazati ni to da je ovakav „tretman” dostignuća u društvenim naukama suštinski opravdan i da ova ne zaslužuju da se stave na rang „prirodnačkih” otkrića. Zbog „violentnosti” sopstvenog predmeta proučavanja, društvene nauke su osuđene na vječito dokazivanje pred prirodnim disciplinama, praćene uvjerenjem da je sve već poznato tj. da su njihova saznanja vječito sporna ili se redovno docni sa razumijevanjem istih.

Dakle, naša polazna premisa jeste da se originalnost odn. samostalnost naučnog djela ogleda u kriterijumu prisutnosti kvaliteta kakav je „doprinos ravoju nauke”. Kako su pitanja originalnosti odn. naučnog doprinosa zapravo pravni standardi ili tzv. blanko norme, o njima se posebno utvrđuje u svakom konkretnom slučaju. Konkretizovanje značenja ovih generalnih uslova tj. normi vrši se posredstvom tri grupe pravila – to su (1) zakonski i podzakonski akti u oblasti visokog obrazovanja, (2) autonomni opšti akti poput statuta i pravilnika koje donose univerziteti i druge obrazovne ustanove „u rangu javnih službi”, završi sa (3) „vanpravnim, tzv. tehničkim pravilima” nauke, odn. akademske struke.⁶² Kombinovanjem ovih pravila, a sa posebnim osvvr-

---

ne – <http://byers.typepad.com/files/zacher-on-territorial-integrity-1.pdf>, (pristupljeno: april 2012).

⁶¹ P. Hensel, M. Allison, A. Khanani, „Territorial Integrity Treaties and Armed Conflict over Territory”, Shambaugh Conference: Building Synergies: Institutions and Cooperation in World Politics, University of Iowa, 2006, 26.

⁶² Autonomni opšti akti nedržavnih organa su indirektni izvori, s tim da pod određenim uslovima imaju svojstvo direktnih izvora upravnog prava. U tom smislu prof. Tomić govori o „potrebi da se pojedini, inače autonomni društveni odnosi i posebno pravno obezbjede na autoritativan način – kako bi se pouzdanije i efikasnije ostvario određeni interes sa javno-

tom na trećenavedenu grupu, pokušaćemo da damo smjernice za pravnova-
ljano i *lege artis* ustvrđivanje o plagiranom „naučnom” radu. Navodimo dva
glavna pristupa – metoda uz opasku da je, po prirodi stvari, neophodno nji-
hovo kumulativno korišćenje.

4.1. UPOTREBA KRITERIJUMA PRETEŽNOSTI

Pravila bavljena naučnim radom, a u vezi sa prije svega korišćenjem tzv.
naučne aparature, čine da dostizanje originalnosti u izradi naučnog djela bu-
de nešto teži posao nego što je to slučaj u esejistici i ostatku literarnog stva-
ralaštva. S druge strane, takva situacija omogućava da se eventualna neorigi-
nalnost odn. plagijat lakše otkrije u nauci negoli u drugoj, „slobodnijoj” dis-
ciplini.⁶³ Naučni rad, tako, mora biti opskrbljen detaljnim podacima o razma-
tranim stavovima drugih autora i porijeklu hipoteza koje se ispituju.

4. 1. 1. Prikrivanje izvora i (li) potpuno izostajanje njegovog navođenja

Ukoliko je neznatan dio sopstvenog rada plagiran, onda još uvijek ne mo-
žemo govoriti o plagijatu. Kažemo „još uvijek” jer, kao što ćemo dalje vidjeti,
nužno da je da budu ispunjeni i odgovarajući kvalitativni kriterijumi u kon-
kretnom slučaju da bi naša tvrdnja opstala. I zaista, ako postoji faktičko pita-
nje u pravom smislu riječi, onda je to svakako pitanje: Koliki je taj „neznatni
dio” naučnog rada koji „smije” biti plagiran, a da ovaj ne bude djelo-plagijat?

Kod (I) tzv. lakših slučajeva plagiranja (nepravilno citiranje, parafrazira-
nje, vezanost za široko prihvaćene naučne postavke, teorije i klasifikacije gdje
autor od kojeg se preuzima nije izvorni stvaralac preuzimanog) smatramo da

---

pravnim komponentama”. Takođe, prof. Tomić navodi o čestom „obraćanju odn. oslanjanju
(upućivanju) upravnopravne norme na primjenu pojedinih naučnih dostignuća i tehnika –
utvrđujući da se određena djelatnost ili radnja ima obaviti ‘uredno’, ‘ispravno’, ‘pravilno’, ‘le-
ge artis’ i slično”. O tome vid.: Z. Tomić, *Upravno pravo – sistem*, Beograd, 2002, 163–172.

⁶³ Primjer za to jeste jedan od modernih zahtjeva vezanih za pravila o korišćenju odgo-
varajuće bibliografije. Tako je danas potrebno navoditi među korišćenom literaturom samo
objavljena djela, radi lakšeg upoređivanja i ocjene kvaliteta samog rada *in concreto*. Davnašnja
praksa nerijetkog pozivanja na još neobjavljene radove ili predavanja i debate jeste otežavala
eventualno dokazivanje autentičnosti, ali sa formalnopravne strane nije imala manjkavost;
naime, neobjavljena i usmena djela takođe uživaju autorsko-pravnu zaštitu, dok njihovo ko-
rišćenje u nauci svakako ne znači da je riječ o plagiranju, iako može da bude signal za sum-
nju da je o takvom nečemu riječ. O tome i: Đ. Ignjatović, nav. djelo, 150.

se „smije” raditi o, najviše, 5 do 10% naučnog članka ili drugog kraćeg priloga odnosno 10 do 15% obimnijeg rada kao što je naučna monografija i druge slične publikacije (150 stranica i više). Naglašavamo da od samog načina na koji je iskorišćeno tuđe djelo zavisi da li će radnje plagiranja prisutne u navedenim granicama osati bez uticaja na samostalnost (ne i vrijednost) tako nastalog djela. Naime, ovdje navedeni slučajevi plagiranja su označeni kao „lakši” oblik plagiranja iz razloga što se ne mogu do kraja izbjeći, a mogu biti i posljedica one, prema našem mišljenju rijetke, situacije nenamjernog postupanja autora; zbog toga se o njima govori kao o „sivoj zoni”, što sa sobom nosi potrebu posebno prilježne ocjene o istim. U prilog tome prenosimo neke od uputa koji se navode u literaturi.

Akti Pravnog fakulteta „Ruben Klark” (*Policies and procedures 7, 2003*) sadrže korisno pojašnjenje da je „citiranje (ili njegovo izostavljanje) suštinski obmanjujuće ukoliko može navesti razumnog čitaoca na pogrešan zaključak o izvoru riječi, ideja ili podataka, a može omogućiti autoru sticanje određene koristi”⁶⁴.

Kada govorimo o plagiranju putem parafraziranja, možda je najbolje priložiti stav Katedre za sociologiju Univerziteta Istočni London, a koji glasi: „Student možda nije kopirao riječ po riječ, ali je ipak svjesno modifikovao značajne djelove radova drugih autora, bez ukazivanja na pravog autora. I ovo takođe smatramo plagijatom tim prije što nije pošteno, ako, radeći tako, neki studenti uspiju da postignu znatno bolje ocjene od onih čiji se radovi mogu učiniti površno manje impresivnim, ali koji su bar 100% njihovi”⁶⁵. Praksa dalje nudi konkretizaciju ovog oblika plagiranja, gdje prema Informatoru Univerziteta u Cirihi, koji smo već pominjali, on postoji kada „autor koristi djelove tuđeg teksta i pravi manje promjene zamjenom riječi ili njihovog redosleda, a bez navoda o izvoru”. Ili, kako naglašava prof. Tomas, u pitanju je ono izlaganje koje se „toliko direktno i suštinski oslanja na rad drugog” (bez, razumije se, navođenja tog drugog kao izvora, *prim. aut.*).⁶⁶

Međutim, čini se da još uvijek nemamo precizne kriterijume (ako ih je uopšte moguće imati) kako bismo nedvosmisleno odvojili parafraziranje kojim se plagira od onog koje to nije. Smatramo da nam je ovdje od koristi pri-

⁶⁴ Vid. kod: D. A. Thomas, nav. djelo, 423.

⁶⁵ Citirano prema: L. Kuba, Dž. Koking, nav. djelo, 172.

⁶⁶ D. A. Thomas, nav. djelo, 422.

stup tzv. negativnog definisanja – kao, dakle, preciznijeg određenja onih slučajeva kada parafraziranje ne predstavlja plagiranje.

Parafraziranje je samo po sebi neizbježno, pa i korisno, a iz razloga što kao literarni modus omogućava da se jedan pisani rad unaprijed liši tzv. citatologije i pretjeranog pozivanja na druge autore – i to u smislu staranja o poželjnoj konciznosti i tačnom elaboriranju u tekstu. Takvo parafraziranje nema za cilj da prikrije izvor od kojeg pozajmljujemo, i mi to najbolje prepoznamo ako je autor (umjesto da neprestano citira ili upućuje) uradio sljedeće: (1) citirao manji dio tuđeg teksta i/li označio fusnotom ili na drugi način izvor koji parafrazira (makar i samo na jednom mjestu), a pritom i (2) vidno odvojio dio teksta u kojem prenosi stavove drugog – posebnim pasusom.⁶⁷ Ovo identifikovanje određenog dijela teksta se najefikasnije sprovodi umetanjem, po mogućstvu, podnaslova koji sadrži naznaku o izvoru koji se komentariše (npr: „2. 1. 1. Osvrt na stavove prof. Zorana Stojanovića” ili „2. 1. 2. Posebno o rješenjima iz Krivičnog zakonika Republike Srbije”).

Kada je riječ o (II) najgrubljem obliku plagiranja, a koji se ogleda u doslovnom preuzimanju stavova i iskaza drugih autora bez navođenja izvora, onda treba postaviti strože uslove⁶⁸ za eventualno opstajanje originalnosti takvog naučnog djela – i to ako preuzeti djelovi čine najviše 1–3% članka odn. 3–5% obimnijeg naučnog djela.

Numerički kriterijum koji smo ovdje postavili, osim što se ne može samostalno upotrebiti za ocjenu o tome da li je cjelokupno jedno djelo plagijat, ima tek instruktivno-pedagoški karakter. Tako se svaka jurisdikcija odn. naučno-obrazovna ustanova ili profesionalno udruženje može samostalno odrediti prema pitanju „mjere” i isto normirati na odgovarajući način. Primjeri iz

---

⁶⁷ Primjer za to je kada se u prvoj rečenici pasusa ili odlomka koji slijedi navede ime autora ili izvor koji će se predstaviti, pa takvo predstavljanje bude okončano – još jednim citiranjem ili naznačenjem putem fusnote, ili, nešto slobodnije (pa i rizičnije), tako što se novim redom ili čak većim proredom između pasusa (tzv. bjelina, čija se upotreba ne preporučuje, ali manje „šteti” od optužbe za plagijat) da do znanja da se završilo sa konkretnim parafraziranjem. Ovo okončanje dijela u kojem se parafrazira se može učiniti i literarno, tako što će sljedeći dio teksta početi sa: „Za razliku od pomenutog autora, većina drugih smatra...”, „Pređimo sada na sljedeći primjer...”, „Naše mišljenje je...” i slično.

⁶⁸ Naime, već smo rekli da je teško prihvatiti pozivanje na nenamjernost i tek omašku u onim situacijama gdje autor uloži maksimalnu koncentraciju da kopira izvor od riječi do riječi, pa odmah zatim istu izgubi i propusti da naznači ime ili naziv korišćenog izvora (što je, inače, radnja koja zahtijeva manje umnog naprezanja i brže se sprovodi nego samo preuzimanje tuđih sentenci).

aktuelne prakse, razumije se, ne svjedoče o jednoobraznim kriterijuma ocjene o plagiranju i drugim povezanim pitanjima, ali je slika konkretnih epiloga toliko razučena da se s pravom govori o nedosljednosti u primjeni.⁶⁹ Razlog tome je svakako i to što se konkretne mjere preuzimaju sa osloncem u, ne zakonskim, koliko autonomnim (pisanim i/li običajnim) pravilima svake od ustanova ili, još fluidnije – vođenjem tek pravilima same struke.

Osvrt #5: primjeri konkretnih slučajeva plagiranja – (pr)ocjena i kažnjavanje

U već pomenutom slučaju Čarlsa Ogltrija (*Charles Ogltree*), profesora prava na Harvardu, gdje se ustvrdilo o nenamjernom plagiranju šest pasusa, pomenuti profesor je uputio javno izvinjenje akademskoj zajednici zbog „ozbiljne greške” koju je napravio. Kako to bilježe hroničari, Univerzitet je primjenio disciplinsku mjeru prema prof. Ogltriju, „iako je ostalo nejasno koja je to mjera bila”⁷⁰. Na istom univerzitetu se slično završio slučaj prof. Lorenasa Trajba (*Laurence Tribe*), koji se izvinio za plagiranje nekoliko pasusa u svojoj knjizi iz 1984. godine. Univerzitet je i u ovom slučaju našao da je plagiranje bilo nenamjerno uz zvaničnu opasku o, ipak, „značajnom propustu kad je u pitanju valjana akademska praksa”. Harvardov student Kavja Visvanatan (*Kaavya Viswanathan*) je, po otkrivanju plagiranja „nekoliko fraza” (kako je to 2006. godine objavio *Vašington post*), istakao da je riječ o slučajnom propustu i ponudio da izda novelu bez spornih pasusa – što je izdavač odbio i u potpunosti povukao djelo iz prodaje. Univerzitet u Misuriju je primorao dekana Fakulteta umjetnosti i nauka na povlačenje sa tog položaja poslije njegovog priznanja o plagiranju nekoliko pasusa svoje besjede izrečene u uvodnom obraćanju studentima iz 2003. godine. Državni univerzitet Oklahoma je profesoru geografije onemogućio da dalje predaje i povukao počasno imenovanje koje je ovaj imao, a pošto je izdavač odbio da štampa profesorovu knjigu zbog „plagiranja dužih odlomaka.” Profesor istorije je dobio otkaz na Univerzitetu Kvebek i Državnom univerzitetu Njujork zbog „nekoliko strana” njegove knjige koje su bile plagirane. Takođe, „nekoliko plagiranih strana” u autorskom novinskom članku (*Sic!*) bio je dovoljan razlog da dekan Centralnog državnog univerziteta Konektikat podnese ostavku. S druge strane, profesor Univerziteta Nju Hempšir Mark Hiler (*Marc Hiller*) takođe je bio op-

⁶⁹ C. Bast, L. Samuels, nav. djelo, 794. i dalje.

⁷⁰ *Isto*, 794.

tužen za plagiranje djelova svog novinskog članka, ali osim njegovog javnog izvinjenja i najave sa univerziteta o primjeni odgovarajućih mjera – javnosti nije poznato da je prof. Hiler uopšte kažnjen ovim povodom.⁷¹ Profesoru istorije na Državnom univerzitetu Vičita je prestao stalni radni odnos zbog toga što je u objavljenom eseju plagirao djelove svoje doktorske disertacije koja u tom trenutku nije bila objavljena, ali je kasnije izdata kao knjiga. Fakultet za dizajn Parsons univerziteta je reagovao zbog plagiranja „djelova objavljene knjige” svog nastavnika, koji je stoga podnio ostavku poslije 30 godina rada u pomenutoj instituciji. Tim povodom dekan Fakulteta za dizajn je izjavio sledeće: „Iskreno, nismo mogli tolerisati našeg člana koji je bio umiješan u prekršaj zbog kakvog bismo isključili i studenta.”⁷² Mornarička akademija je, poslije otkrića o „plagiranju više pasusa” u knjizi svog profesora, opozvala njegov izbor „vrativši” ga iz zvanja vanrednog profesora u zvanje docenta. Zanimljiv je i slučaj sa Državnog univerziteta u Arizoni, gdje se diplomirani student Dvej Kirk (*Dwayne Kirk*) žalio da je od njega preuzeta jedna trećina poglavlja u knjizi profesora Čarlsa Arntzena (*Charles Arntzen*), poslije čega je izdavač naznačio Kirka kao koautora publikacije (...).⁷³

Iako smo mi zauzeli stav da je u slučajevima tzv. lakšeg oblika plagiranja (a/ nepravilno citiranje, b/ parafraziranje i c/ vezanost za široko prihvaćene naučne postavke, teorije i klasifikacije gdje autor od kojeg se preuzima nije izvorni stvaralac preuzimanog) ipak riječ, formalno uzev, o plagiranju, prof. Tomić pak govori o „nepravom plagiranju”, odn. „kompilacijskom štivu”, a ne plagiranju (dijela) naučnog rada. On međutim priznaje da između ove dvije kategorije razlika „nije uvijek lako saznatljiva i utvrdljiva”. Cijenjeni prof. Tomić je vjerovatno u pravu, i to tumačeći tzv. granične slučajeve u skladu sa maksimom *In dubio pro reo*. Mi, međutim, smatramo da je u uslovima skoro pa opšte inertnosti i relativizma koji vlada akademskim krugovima, neophod-

⁷¹ Na ovom i prethodnom primjeru vidimo da se odgovarajuće akademske mjere protiv plagiranja znaju primjeniti i u sferi vanakadenskog angažovanja naučnih radnika. Povodom toga je prof. Hiler komentarisao da se obaveza originalnosti ne odnosi na novinske članke, pisma, djelove mišljenja i editorijale, te da zbog toga iste „ne treba podvrgavati standardima koji važe za istraživačke radove”. Vid.: S. Smallwood, *U. of New Hampshire Disciplines Professor Accused of Plagiarism in Newspaper Column*, The u: „Chronicle of Higher Education”, http://www.skidmore.edu/~rscarce/Writing_Tips/NH_Prof's_Plagiarism.html (pristupljeno: jul 2013).

⁷² Isto, 796.

⁷³ Inače, o svim gore navedenim slučajevima, kao i izvorima iz kojih su preuzeti detalji, vidjeti: C. Bast, L. Samuels, nav. djelo, 794–798.

no striktno tumačiti odgovarajuća pravila i imati nulti prag tolerancije prema svakom obliku njihovog kršenja – pa makar bilo riječi i o udžbeniku kao autorskom djelu, na koji se odnosilo profesorovo mišljenje, i za čiju originalnost važe nešto fleksibilnija pravila tumačenja.

Inače, stavovi prof. Tomića dio su njegovog nalaza i mišljenja koje je iznio kao vještak u sporu između dvojice nastavnika beogradskog Pravnog fakulteta iz 2000. godine. Tom prilikom Tomić je utvrdio i to da pomenuto „kompilacijsko štivo” iznosi ne više od 15% knjige osporovanog autora, koju zbog toga označava „nedovršenim intelektualnim prisvajanjem”, ali ne i kao plagijat u pravom smislu. Treba dodati i to da je vještačenje u ovom sporu dovelo do još jednog saznanja i zaključka – naime, našlo se da je jedan dio analiziranog rada (0,85–1%, *prim. aut.*) bio primjer pravog plagiranja („grublje defektno i drastičnije od obične kompilacije”, kako je ocijenio vještak), ali da zbog svog malog udjela u ukupnom obimu predmetnog djela isto ne može biti u cjelini smatrano za plagijat.⁷⁴

Praksa, dakle, pokazuje da se i za one kvantitativno najmanje propuste (plagiranje tek nekoliko strana ili pasusa u oviru obimnijeg naučnog rada, što potpada pod naš kriterijum³–5% obimnijeg naučnog djela), nerijetko „dosuđuju” najstrože sankcije. Mi, međutim, smatramo da u ovakvim slučajevima plagiranja svakako treba primjeniti određene sankcije, ali ne i one najoštrije (poput otkaza ili oduzimanja naučnog odn. akademskog zvanja) – bar ne dote dok se i kvalitativno (sadržinski, suštinski) ne dokaže da konkretna plagiranja oduzimaju originalnost djelu u cjelini. Sličan stav je zauzeo i Upravni sud Baden-Virtemberga u Njemačkoj 2008. godine, navodeći da „za ocjenu da je rad plagijat nije odlučujuće koliko je teksta preuzeto iz drugih izvora bez navođenja, već da li su djelovi u više navrata i planski preuzeti”⁷⁵.

4. 1. 2. Slučajevi kada je uredno navedeno sve što je preuzeto, ali je preuzeto isuviše (...)

Ovakva situacija predstavlja drugu krajnost bavljenja naukom, gdje, kako objašnjava Ignjatović, „nasuprot esejističkom odn. impresionističkom pristu-

⁷⁴ Z. Tomić, *Struka i politika*, Beograd, 2003, 66–78.

⁷⁵ Navodi „Zidojče cajtunga”. Ivor: Beta, 17. 02. 2011. Vid: <http://www.mondo.rs/a/199021/Info/Svet/Nemacki-ministar-odbrane-plagirao-doktorat.html> (pristupljeno: jul 2013).

pu stoji pretjerano pozivanje na autoritete”, što se pejorativno naziva citatologijom.⁷⁶

Inače, kako ni pretjerana samostalnost ni citatologija nisu „ispravni” modeli bavljenja naučnim radom, to se jasno nameće zaključak o poželjnosti pronalaženja „zlatne sredine”. Držimo da se zgodna preporuka za postizanje iste može naći kod Valtazara Bogišića koji kaže: „Ja ovdje uzimljem, kao i u svim naučnim pitanjima, tek rezultat objektivnog istraživanja samih pojava, pa se on podudara sa mnjenjem, običajima, sistemom Petra ili Pavla, ili mu protivrječio, o tome me nije ni najmanje briga. U tome uprav i sastoji nauka i naučna metoda: uzimati za istinu, ma gdje, ma kad se i ma kojim se načinom ona otkrila”⁷⁷. Dakle, Bogišić revnosno saopštava da ne treba slijepo slijediti druge autore i autorite („sistem Petra ili Pavla”), ali takođe naglašava da je suština nauke objektivno istraživanje zasnovano na istini, a čiji su izvori saznanja raznovrsni („ma gdje, ma kad i ma koji”).

Kada je o tzv. citatologiji riječ, obično se sa sumnjičavošću govori o originalnom djelu i naučnom doprinosu kada je više od 50% takvog rada preuzeto od drugih autora – makar to bilo učinjeno tehnički korektno. Zapravo, tada imamo situaciju da nastavnik-mentor ili drugo nadležno tijelo (komisija, vijeće) treba sa povećanom pažnjom pristupiti analizi takvog rada, posebno njegovog „samostalnog” dijela – kako bi se donijela ispravna ocjena o (ne)originalnosti istog. No, na ovom mjestu smo dužni dati odgovarajuću napomenu. Naime, kriterijum „više od pola” nije primjenjiv kada je u pitanju pregledni rad, enciklopedija, zbirka, prikaz ili slično djelo; ovdje je, po prirodi stvari, riječ o prikupljanju i predstavljanju već postojećih (autorskih) djela. Ipak, i kod ovih radova se zahtijeva originalnost, a ona se ogleda u izboru, rasporedu i načinu usklađivanja preuzimanog, koji sam po sebi svakako može predstavljati svojevrsan naučni doprinos.⁷⁸

⁷⁶ Đ. Ignjatović, 143.

⁷⁷ Bogišić je na ovakav način objašnjavao knjazu Nikoli zašto se prilikom predlaganja određenog zakonskog rješenja opredjeljuje za ono koje, uprkos ranijem oslanjanju na Njemački, u konkretnom slučaju sadrži Francuski građanski zakonik. Vid.: Pismo Knjazu Nikoli od 18/30. novembra 1887, V. Bogišić, *Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru*, Podgorica, 2004, 310.

⁷⁸ Kada je riječ o uslovima za autorsko-pravnu zaštitu ove grupe djela, srbijanski *Zakon o autorskim i srodnim pravima* (čl. 5) je na prvi pogled manje „zahtjevan” od istoimenog crnogorskog zakona (čl. 7). Naime, u prvom slučaju se za imanje originalnosti traže uslovi „izbora i rasporeda”, a u drugom još i treći – uslov „usklađivanja”, ali tako da su ova tri uslova alternativno postavljena što, zapravo, znači pružanje autorsko-pravne zaštite „zbirkama au-

I dok se radovi kod kojih „autor” tuđe stavove i iskaze stavlja sebi u usta mogu slobodno nazvati krađom u nauci, dotle se za djela koja „pate” od prevelikog broja citata i oslanjanja na druge ima više razumijevanja; ovo, naravno, zbog činjenice da njihovi autori, po pravilu, nijesu postupali sa tom *Mala fide*, već je prije riječ da su naučnom radu prišli nedovoljno pripremljeni i informisani i (li) bez dovoljno prethodnog znanja i „stvaralačke mašte”. Ovakvi radovi nijesu plagijati u formalnom smislu, iako se u struci pojmovi „izostajanje naučnog doprinosa”, „neoriginalnost” i „plagijat” kolokvijalno koriste kao sinonimi.

4. 2. KVALITATIVNI KRITERIJUM – OCJENA SADRŽINE

Da bi jedno naučno djelo bilo u cjelini okarakterisano kao plagijat, nije dovoljno samo konstatovati o manjem (u granicama koje smo postavili) prisustvu plagiranja. Tada postoji razlog za ozbiljnu sumnju u samostalnost odn. originalnost takvog rada (i, svakako, za primjenu /ali/ odgovarajućih sankcija), gdje je nepohodno utvrditi o kvalitetu ostatka, samostalno izrađenog, većeg dijela naučnog rada i njegovoj vezi sa onim dijelom koji je nepravilno preuzet odn. plagiran.

Poslužimo se analogijom sa rezonom pravila građanskog i javnog prava o punovažnosti pravnih akata⁷⁹ – ako naučni rad (u svom ostatku) može opstati bez plagiranih djelova i predstavljati cjelovito djelo, onda treba uzeti da rad kao takav ne predstavlja plagijat.

---

torskih djela” već na jednom nižem, prvom stupnju originalnosti (po slovu *Zakona*, dovoljno je, dakle, postoići originalnost u pogledu tek jednog od alternativno navedenih uslova). Vid.: *Zakon o autorskom i srodnim pravima* („Službeni glasnik RS br 104/2009, 99/2011”) i *Zakon o autorskim i srodnim pravima* („Službeni list RCG br. 37/11”). Stav ranije sudske prakse u nas govori o obavezi „izbora” i „uklapanja” djelova u „jedinственu cjelinu” (Presuda Vrh. su. da SR Srbije, Gž'-3001/70). O tome vid.: V. Besarović, nav. djelo, 255.

⁷⁹ „Dakle, shodno ZOO, ništavost neke odredbe ugovora ne povlači za sobom i ništavost cijelog ugovora, ukoliko on može opstati bez ništave odredbe, i ako ona nije bila ni uslov ni odlučujuća pobuda zbog koje je ugovor zaključen.” Tako: M. Vukčević, M. Dokić, *Poslovno pravo – sa elementima uvoda u pravo, stvarnog i obligacionog prava*, Podgorica, 2010, 85. Za upravno pravo, Tomić govori o vanpravnim nedostacima odn. manama, te stoga o netačnim i neurednim (upravnim) aktima; „njih ispravlja, bez vremenskog ograničenja, organ koji je akt donio, odnosno službeno lice koje ga je potpisalo i izdalo (...) Budući da se tehničke greške ne tiču same izjave volje donosioca – nisu posrijedi povrede pravnih normi, a ni povrede javnog interesa – one i ne predstavljaju osnov za poništaj rješenja u žalbenom postupku, a ni u upravno-sudskom postupku.” Vid.: Z. Tomić, nav. djelo, 300.

Djelo opstaje kao samostalno onda kada ne postoji preklapanje ili direktna, suštinskoznačenjska veza između plagiranih djelova tog rada i njegovih sljedećih karakteristika – sadržine, strukture i glavnih obilježja kao što su (a) zaključci i (b) zauzeta mišljenja o predloženim rješenjima i/li postavljenim ili kritički ispitanim hipotezama (*Sic!*). Posljednje (zaključci i odvojena mišljenja) predstavlja najvažniji, a svakako posljednji punkt na kojem se vrši provjera samostalnosti i originalnosti jednog naučnog djela.

Ratio normiranja kakvo smo ovdje predložili iste je prirode kao i kod zakonskih normi uzetih za primjer; obezbjeđuje se veći nivo (pravne) sigurnosti izbjegavanjem prakse tzv. lova na interpolacije. Eventualno šikanoidno ponašanje sumnjičavih (i drugim motivima vođenih) pojedinaca i grupa, svako ne stvara ambijent u kojem se akademska i naučna zajednica, ond. njeni članovi, mogu nesmetano posvetiti svom glavnom cilju – a to je naučno stvaralaštvo. Preciznije normiranje i potom praksa dosljedne primjene standarda u pogledu plagiranja (i plagijata) treba da pruži zaštitu onima koji su stvorili kapitalna naučna djela, ali i onima koji to tek treba da učine.

Za valjanu primjenu ovog kriterijuma treba približiti razumijevanju ono što nazivamo „naučnim doprinosom”. U akademskim krugovima (posebno društvenih nauka) se često može čuti, vjerujemo, i suviše neoprezna primjedba sa kojom su suočeni mladi istraživači – šta se to novo može otkriti ili predložiti. Ako se ovakav stav izriče u želji da se skrene pažnja na potrebu kontinuiranog i municioznog naučnog angažovanja uz očekivanje tek „malih” pomaka na polju dostignutih naučnih istina (što smatramo nespornim kao inherentno obilježje individualnog naučnog rada), onda je svakako srećnije birati druge načine da se uputi takav savjet. Jer kako to napominje uvaženi prof. Lukić, „naučna istina je istorijski relativna... ono što se u jedno vrijeme smatra zabludom kasnije se može smatrati istinom”. Dalje, sama struktura nauke počiva na još dvije grupe iskaza, pored tzv. objektivnih istina, to su pretpostavke i učenja (teorije), gdje Lukić dodaje da „učenje predstavlja iskaz za koji je onaj koji ga postavlja ubijeđen da je istinit, dok drugi naučnici to nisu; kad svi postanu ubijeđeni u njegovu istinitost, učenje postaje naučna istina, naučni zakon.”⁸⁰ Stoga, riječima Bogišića, „ne može ni riječi biti o pravnoj pozitivnosti naučnih rezultata”⁸¹.

⁸⁰ R. Lukić, *Metodologija prava*, Beograd, 2005, 78.

⁸¹ Izvještaj Valtazara Bogišića knjazu Nikoli o radu i osnovnim načelima na sastavljanju zakonika načelima od 22. februara/ 7. marta 1874, V. Bogišić, *Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru*, CID, Podgorica 2004, 246.

Nešto slobodnija u metodološkom pristupu, a bez sumnje aktuelna literatura slikovito približava prethodne stavove klasične doktrine. Naime, prvaci multinacionalnih kompanija zaduženi za inovacije su u 2012. godini izdali publikaciju (*Velocity*) u kojoj, sa pozicija ličnog iskustva, poentiraju da se u svijetu nauke „ništa ne mijenja, ali sve biva drugačije”, te da tehnološke i druge promjene koje karakterišu naše doba, zahtijevaju da se razmišlja u pravcu ostvarivanja poznatih (starih) ciljeva na nov način. Oni, dalje, viziju definišu kao „transformacioni vodič za napredovanje, a koji je zasnovan na strogim procedurama”. Pristup koji je ovdje neophodan se, prema mišljenju autora, zasniva na „informisanoj intuiciji” (*informed intuition*), čija je glavna odlika „ne biti preokupiran (svim, *prim aut.*) postojećim podacima, već znati šta treba odabrati, a šta ignorisati”⁸².

Da kovanica o „informisanoj intuiciji” nije irelevantna za oblast uskonaučnog pristupa kojeg se u radu pridržavamo, svjedoči i sociološko-pravna teorija. Naime, upravo Radomir Lukić svrstava intuiciju u „metode čijom se upotrebom dobijeni iskazi ne dokazuju”, a koja glavno obilježje ima u „neposrednom sagledavanju suštine stvari”. On nalazi da intuicija kao metod ima korijen u teoriji tzv. prirodne stvari, čijim se začetnikom smatra Hugo Grocijus. Ipak (!), Lukić u nastavku „priznaje” da „makako da se intuicija želi odvojiti od iskustva, teško je oteti se utisku da je ona ipak neka vrsta iskustva, tj. doživljavanja predmeta od strane subjekta, dodira sa njim”⁸³.

Ako smo uspjeli predočiti argumente za stav da se novom i originalnom u nauci može i treba stremiti, valjalo bi da postavimo okvir za (pr)ocjenjivanje kvaliteta kakav je „doprinos razvoju nauke”. Pođimo od konsideracije koja predstavlja polazište za sva dalja razmatranja u okviru društvenih nauka i glasi da opšti metodološki pristup podrazumijeva „iskustveno istraživanje koje se izdiže iznad nivoa puke deskripcije i sakupljačkog empirizma.”⁸⁴

Ovdje ćemo predložiti tri moguća načina za prevazilaženje granice „puke deskripcije” u jednom naučnom radu:

/1/ stilizacija i preciziranje jezika odn. izraza, kao i sistematizacija elementarne strukture određene naučne postavke na način da se obezbijedi boljitak

⁸² A. Ahmed, S. Olander, *Velocity*, London 2012, 181–237. Adžaz Ahmed je osnivač čuvene agencije za inovacije u sferi digitalnih proizvoda i usluga (AKQA), dok je Olander jedan od rukovodilaca u kompaniji Nike (*Digital Sport*).

⁸³ R. Lukić, nav. djelo, 71. Ovo se svkako uklapa u Hajekovo viđenje metoda i cilja u nauci, a o čemu smo pominjali u prvom, odn. drugom dijelu rada.

⁸⁴ M. Todorović, S. Nedović, nav. djelo, 137.

u odnosu na zatečeno stanje – a što će biti slučaj ako se postigne cilj (veće) jasnoće, razumljivosti i preglednosti opusa vladajućih naučnih objašnjenja;

/2/ tumačenje ranijih autora (predstavnik određenih škola, rodonačelnika pojedinih disciplina i drugih teoretičara i praktičara koji su ključno doprinijeli formiranju i preispitivanju postojećih naučnih hipoteza) u cilju dolaženja do eventualno novih ili dodatnih značenja – drugačijih, dakle, od onih koja nesumnjivo proizlaze iz samog teksta citiranog odn. komentariisanog izvora; pritom, naglasimo da ovdje ne treba (ako nije moguće) ići linijom nesaglasnosti po svaku cijenu, već se voditi *lege artis* analizom i sistematskim promišljanjem, „poštenim neslaganjem” dakle, da upotrijebimo riječi Džozefa Gittlera;⁸⁵ jer, ne biti saglasan se može svako, ali činiti to „pošteno” može samo savjestan i razborit naučni radnik čije je predmetno znanje produbljeno, a opšta obrazovanost i kultura, po mogućstvu, široka;

/3/ provođenje postojećih naučnih objašnjenja odn. učenja, teorija i hipoteza, kao i dostupnih podataka i činjenica kroz „filtre” (a) stanja u praksi i (ličnih) praktičnih iskustava, (b) drugih vladajućih i eventualno novih naučnih saznanja (tzv. reagovanje na novo) i (v) ličnog, zdravorazumskog saznanja, odn. uvjerenja pa i same intuicije.

Bilo kojim od navedenih pristupa može se izaći iz okvira tek deskriptivnog, kako bi se obezbijedila originalnost. Naučni doprinos je svakako veći ako se u radu primjene sva tri načina.

Na kraju, naglasimo da je veoma važno ohrabrivati i afirmisati samostalnost i originalnost u svakom pojedinačnom pristupu, pa i po cijenu pravljenja omaški i/li pogrešnih zaključaka. Elem, tako nešto će postojati onda kada „istraživanje rezultira zaključkom da između pojava koje smo povezali hipotezom ne postoji nikakav odnos, što znači da je hipoteza pogrešno postavljena ili da su obje pojave koje istražujemo posljedica djelovanja nekog trećeg uzroka itd.”⁸⁶ I mimo apostrofiranog fenomena „istorijske relativnosti naučnih istina”,⁸⁷ smatramo da eventualno pogrešni zaključci imaju specifičnu,

⁸⁵ *It is important to remember that honest disagreement is healthy and productive.* J. B. Gittler, *Understanding Minority Groups*, New York, 1956. 136.

⁸⁶ S. Bovan, nav. djelo, 22.

⁸⁷ U prilog navedenoj tezi smo se, pored Lukića, pozvali i na iste stavove autora poput Bogišića, Hajeka i drugih. Međutim, zaključak o „relativnosti naučnih istina” redovno proizlazi i iz tek zdravorazumskog (sa)znanja, bez potrebe da se dodatno dokazuje. Uostalom, Đordano Bruno danas ne bi bio pogubljen, bar ne pod optužbom da „naučava nauku o beskonačnosti svemira”. U vezi sa tim, kada je u pitanju pružanje autorsko-pravne zaštite, uslov ori-

edukatorsku „težinu”, te da logikom razloga suprotnosti (*argumentum a contratio*) idu u prilog ostatku utemeljenih, validnih naučnih zakona; u svakom slučaju, manje su štetni po naučni razvoj, a pritom ne nose sa sobom epitete neinovativnog i prevarnog, kao što je to slučaj sa plagijatima.

5. ZAKLJUČCI DE LEGE FERENDA

Važno je raščistiti sa stavom koji stidljivo i na mahove, ali ipak provijava, pa i u samim akademskih krugovima, a tiče se opravdavanja pojave plagiranja. Tako, nerijetko srijećemo lament nad epohom predprosvjetiteljstva i ondašnjom praksom preuzimanja, koja je pomogla širenju ideja i time, moglo bi se reći, ugradila sebe u ono što nazivamo evropskim kulturnim nasljeđem. U tom smislu se i prave opaske poput one engleskog umjetnika i pisca Stjuarta Houma (*Stewart Home*) da „plagiranje štedi vrijeme i napor, poboljšava rezultate i pokazuje značajnu inicijativu na strani plagijatora”⁸⁸. Suvislost ovakvih „zaključaka” se pokazuje u činjenici da ni danas, uz sve upute i norme o „kaznjivosti” plagiranja, upotreba tuđih djela, ideja i naučnih dostignuća nije zabranjena niti ograničena. Ono što nije dozvoljeno kod takvog korišćenja tuđim jeste „ne priznati dug prema drugome”⁸⁹. U suprotnom, ako se preuzima od drugih autora bez priznanja o tome, plagiranje biva, riječima sudije Poznera, „najveći intelektualni zločin”⁹⁰.

Najnovije vrijeme, koje je obilježeno onipotentnom funkcijom interneta kao sredstva komunikacije, omogućilo je najširu dostupnost svih vrsta sadržaja (pa i naučnih). Iz tog razloga, plagiranje dobija sve veće razmjere i prijeti da se uobičaji – iako štetna i, u osnovi, nedopustiva pojava. Tako nam podaci iz Sjedinjenih Država govore da je u posljednjih 50 godina nivo ove vrste varanja od strane studenata osnovnih studija porastao sa 23% na čak 90% (zaključno sa 2002. godinom).⁹¹ Da se više ne može polaziti od tradicionalnog, tzv. „skeptičnog” stanovišta da su plagiranju po pravilu sklони slabiji studenti,

---

ginalnosti se ne odnosi i na samu vrijednost autorskog djela (umjetničku ili naučnu). Pitanje „vrijednosti” djela je „subjektivna kategorija koja zavisi od niza faktora: stepena obrazovanja, uzrasta, ličnog afiniteta, sredine, modnih trendova itd.” Tako: V. Besarović, nav. djelo, 248.

⁸⁸ O ovome vid. kod: J. Williams, nav. djelo 7.

⁸⁹ L. Kuba, Dž: Koking, nav. djelo, 169.

⁹⁰ Vid: C. Bast, L. Samuels, nav. djelo, 794.

⁹¹ J. Williams, nav. djelo, 4.

ukazuje Vilijams kada komentariše da se teško može uzeti da 90% studenata spada u grupu, po rezultatima i znanju, slabijih akademaca.⁹²

Elem, u stručnoj javnosti se kao najefikasniji metod borbe protiv plagiranja pominju softverska rješenja, počev od *Google* pretraživača (generalnog i specijalizovanih) do posebnih programa kakvi su *Lexis*, *Westlaw* (...) i, ponajviše, *Turnitin*. Ovaj način suprotstavljanja plagiranju (bar kroz otkrivanje da ono postoji) svakako je koristan; zapravo, danas je i nezaobilazan jer kako se to u literaturi ističe – „dolazi se u poziciju da bori vatrom protiv vatre”⁹³. Međutim, pomenuti oblik suprotstavljanja plagijatorstvu nije svemoguć, iako se može steći suprotan utisak, bar kada se u obzir uzmu reagovanja laičke javnosti.

Odgovarajući računarski programi kao detektori plagiranja trpe nekoliko ograničenja: 1) nepotpunost baze podataka – koliko god arhiva kojom raspolaze servis kakav je „Turnitin” bila sveobuhvatna,⁹⁴ uvijek možemo računati na postojanje velikog broja radova (pogotovo onih koji nijesu objavljeni u elektronskoj formi) koji ostaju izvan momenta uporedivosti sa (naučnim) radom *in concreto*; 2) cijena pretplate za korišćenje ovog programa se kreće od 1. 000 do 10. 000 američkih dolara godišnje, zavisno od „veličine” fakulteta tj. broja studenata; ⁹⁵ 3) mogućnost zloupotreba u korišćenju ovakvih softve-

---

⁹² *Isto*, 7. Pritom, dodajmo da je do indikativnih podataka došao i Donald Mekkejb, koji se inače iscrpno bavio ovom temom. On nalazi da, prema ispitivanju iz 2006/07. godine, 58% studenata čak i prizna plagiranje. Vid. kod: C. Bast, L. Samuels, nav. djelo, 778. Ranije sprovedeno anonimno anketiranje (1990) pokazalo je i to da na upitnike odgovori značajno manji broj studenata od očekivanog (svega 38%), što, samo po sebi, takođe može uputiti na odgovarajuće zaključke. Među onima koji pristanu da budu anketirani prednjače stariji studenti, žene – ispitanice i, što je posebno važno, studenti sa fakulteta koji imaju pisane etičke kodekse. Vid.: D. McCabe, L. Trevino, *Academic Dishonesty: Honor Codes and Other Contextual Influences*, u: „The Journal of Higher Education”, Vol. 64, No. 5, Ohio, 1993, 529.

⁹³ J. Williams, nav. djelo, 5. Neko bi dodao da uputstvo o pisanju naučnog ili drugog rada, kako se to inače predlaže za duvanske proizvode, možda treba da sadrži i tzv. „liniju za prestanak” (*quit lines*) odn. broj telefona predstavnika „Turnitina” ili druge slične kompanije. U državama koje su usvojile ovakvu prasku, istina – po pitanju duvanskih proizvoda, broj onih koji su zatražili odgovarajući savjet je za kratko vrijeme porastao za skoro 70%.

⁹⁴ „Turnitin” se koristi u preko 50 zemalja, od strane više od 3.500 obrazovnih ustanova, a gdje ovaj uključuje više od 4 milijarde stranica, sa dnevnim ažuriranjem oko 40 miliona stranica. Tako: *Isto*, 6.

⁹⁵ Andrea L. Foster, *Plagiarism-Detection Tool Creates Legal Quandary*, u: „The Chronical of Higher Education”, Washington 2002, <https://go.dmac.edu/learntocite/Documents/chonicle%20turnitin.htm> (pristupljeno: avgust 2013).

ra, kakva je primjećena u praksi dijeljenja informacija između nekih agencija i sajtova koji besplatno ili jeftino nude gotovo „autorske” radove;⁹⁶ 4) dilema vezana za eventualno kršenje prava studenta odn. autora čiji se rad uzima na provjeru;⁹⁷ i najvažnije 5) ograničenost snage detektovanja na najgrublje (ili najevidentnije) oblike plagiranja – sa ovim našim stavom saglasan je i Džeremi Vilijams govoreći o lakom otkrivanju plagiranja ovim putem, ali kad su u pitanju „lijeni i slučajni plagijatori”⁹⁸.

Shodno prethodnom, jasno je da najveću odgovornost za plagiranje snose same visokoškolske ustanove – i to ne u smislu njihove tehničke, već kadrovske osposobljenosti. Naime, presudnu ulogu u otkrivanju i suzbijanju plagiranja imaju nastavnici-mentori (*Sic!*) koji se, po pravilu, biraju iz reda najboljih poznavalaca upravo one naučne oblasti (ili pitanja) kojom budući autor uzima da se bavi. Oni, tako, predlažu, vode i nadgledaju pripremu, odn. izradu samog (naučnog) rada; nastavnici-mentori, konačno, i odobravaju kandidatu da urečene stavove i teze dalje proslijedi komisiji, odn. fakultetskom vijeću i drugim tijelima na razmatranje i konačnu odluku. Zbog toga se kao logično nameće pitanje i njihove (pravne) odgovornosti za eventualno otkriveno plagiranje.⁹⁹

Treba uzeti u razmatranje rješenje prema kojem bi se odgovarajuće sankcije primjenjivale i prema samim nastavnicima-mentorima, kada se utvrdi da su kandidati pod njihovim „nadzorom” izvršili posebno grube (dakle, očigledne) oblike plagiranja. Ovdje bi se, razumljivo, imao primjenjivati standard (a) „uobičajeno obrazovanog i upućenog” nastavnika za datu naučnu oblast, kao i onaj o (b) „konkretno dostupnim pomoćnim sredstvima (tehnika)” za prepoznavanje duplikata. Nema sumnje da se pod ovim posljednjim danas mora podrazumijevati mogućnost korišćenja, makar osnovne, *Google* pretrage. U svakom slučaju, kada su pomenuti standardi ispunjeni, a flagrantno kršenje pravila akademske struke prisutno u konkretnom slučaju, nastavnik-mentor bi morao biti odgovarajuće kažnjen – oduzimanjem određenog bro-

⁹⁶ Ovdje je riječ o tzv. „onlajn kompanijama za proizvodnju radova”, a koje ulaze u rang tri najuspješnije internet industrije (poslije pornografije i kockanja). Vid. kod: J. Williams, nav. djelo, 3. i 6.

⁹⁷ A. L. Foster, nav. djelo 1. i dalje.

⁹⁸ J. Williams, nav. djelo, 5.

⁹⁹ Kako se to zapaža u literaturi, a kada je riječ o etici u obrazovanju, „nije slučajno da nastavnici u Njemačkoj generalno uživaju status državnih službenika, a ne tek zaposlenih u javnom sektoru”. Vid.: N. Neuhaus, H. Langes, nav. djelo, 193.

ja tzv. akademskih bodova ili, čak, konkretnog zvanja (i to onda kada je riječ plagiranju naučnih radova i djela). Ne treba posebno naglašavati koliko bi ovakvo rješenje doprinijelo podizanju nivoa opreznosti i, u krajnjem, smanjilo broj plagijata u nauci.

U tom smislu je ilustrativan i nedavni slučaj u Njemačkoj, kada je Karl Teodor cu Gutenbergu zbog plagiranja poništena diploma doktora nauka (stečena na Univerzitetu u Bajrojt 2006. godine), dok se on sam povukao sa pozicije saveznog ministra odbrane u toj zemlji. Prethodno je otkriveno da je Gutenberg preuzeo bez navođenja izvora i *ad literam* više od polovine „svog” rada od 475 stranica; riječ je o pasusima iz novinskih članaka, sa internet prezentacija, kao i o djelovima radova drugih autora. Tim povodom, njegov mentor, prof. Peter Haberle je izjavio da su propusti u Gutenbergovom radu „teški i neprihvatljivi” (kakvi su bili i u vrijeme kada je profesor-mentor dao „zeleno svjetlo” za taj rad, *prim aut.*), te da mu je žao što nije sagledao tu činjenicu.¹⁰⁰ Zbog toga je u tamošnjim medijima, rekli bismo s pravom, prokomentarisano da je „pitanje zašto prilikom odbrane disertacije nikome nije upalo u oči da su gotovo dvije trećine Gutenbergovog doktorskog rada prepisane i zašto je to još nagrađeno najboljom ocjenom – a o čemu još nema odgovora” (Rajn-nekar cajtung / Hajdelberg).¹⁰¹

Da su sankcije koje predložimo bile primjenjivane – istina, prema univerzitetskom nastavniku kao plagijatoru (a ne mentoru) – vidjeli smo u našem ranijem osvrtu na primjere iz prakse u Sjedinjenim Državama. Držimo da je naš predlog o postuliranju odgovornosti nastavnika-mentora na mjestu, iako je gotovo nemoguće naći direktnu egzemplarnu potporu istog. Poznat je slučaj diplomiranog studenta inženjerstva na Ohajo univerzitetu Tomasa Matrke (*Thomas Matrka*), koji je javno prozvao profesore zbog primjene čuvenih duplih standarda i „podsticanja kulture varanja” (2005). Tom prilikom je formirana komisija sa zadatkom da istraži validnost 55 identifikovanih master teza, sa ovlašćenjem da povuku odluku o dodjeljivanju diplome, ali i da kazne mentore kandidata koji su plagirali (*Sic!*); epilog je bio da 22 master teze nijesu uzete u razmatranje, 5 radova je „oslobođeno” optužbe za plagijat, za

¹⁰⁰ O tome dostupno na: <http://www.naslovi.net/tema/252937> i <http://www.blic.rs/tag/7127/Plagijat/strana/3> (pristupljeno: jul 2013).

¹⁰¹ Izvor: „Deutsche Welle”, 02. 03. 2011. Dostupno na: <http://www.dw.de/ministar-nema-zigfridovu-zmajsku-krv/a-6455808-1?maca=ser-rss-ser-opinion-3308-rdf> (pristupljeno: jul 2013).

njih 12 je data preporuka da budu prepravljani, dok je samo jedna master teza povučena (*revoked*).¹⁰²

Kada govorimo o sankcijama, valja još jednom pomenuti važnost različitog „odmjeravanja” za plagiranje i plagijat, odn. situacija kada je rad „opterećen” plagiranjem ali opstaje kao samostalan i onih kada je plagiranje takvog obima i „kvaliteta” da se cio rad (pr)oglašava za plagijat. U prvom slučaju nalazimo da odgovarajuća sankcija može biti opomena, vraćanje rada na ispravku, kao i (kada je riječ o naučnim radovima) uskraćivanje odgovarajućeg akademskog bodovanja; s druge strane, kada je cjelokupno djelo plagijat, sankcije imaju biti strože i podrazumijevaju obavezno povlačenje takvog rada uz zabranu polaganja ispita (ili primjenu druge disciplinske mjere prema studentu), i poništavanje diplome, a time i odgovarajućeg akademskog, ond. naučnog zvanja (kada je riječ o naučnim radovima).¹⁰³

Konačno, u prilog nastojanjima da se suzbije pojava plagiranja (kao i posljedice iste), a uzeto sa jednog šireg, sociološko-pravnog stanovišta, neophodna je svedruštvena angažovanost na demontiranju strukture, eventualno prisutnih u jednom društvu, elemenata tzv. podaničke političke kulture.¹⁰⁴ Ovo zbog toga što se pomenuti tip političke kulture dvostruko negativno održava na širenje, kako to kaže Dejvid Tomas, „epidemije plagiranja.” Najprije, koruptivno funkcionisanje pojedinih naučnih i obrazovnih ustanova i latentna tolerancija prema pojavi plagiranja nalaze svoje zaleđe u slabom funkcionisanju koncepta pravne države, ali u praksi nesuprotstavljanja političkim (i drugim) autoritetima.¹⁰⁵ Drugo, transponovanje paternalističkih i idolopo-

¹⁰² Kao što vidimo, u ovom slučaju nije došlo do ustvrđivanja odgovornosti nastavnika-mentora (iako je za to, formalno, postojala mogućnost), tako da ostajemo uskraćeni za paradigmatički primjer sankcije koja je eventualno mogla biti primjenjena *in concreto*. O ovom slučaju vid. kod: C. Bast, L. Samuels, nav. djelo, 798.

¹⁰³ Treba reći da se nerijetko dešava da nije ispunjen jedan „prethodni uslov”, a koji podrazumijeva da se, pogotovo u *post festum* kontroli, može uopšte ostvariti uvid u sam naučni rad; jer, dešava se da se u bibliotetskim fondovima i drugim arhivama, suprotno pravilima, ne mogu pronaći tzv. obavezni primjerci pojedinih naučnih radova.

¹⁰⁴ „U podaničkim kulturama ljudi, doduše, percipiraju šire političke procese i njihov značaj, ali nemaju razvijene potrebe i vrijednosti koje bi ih podstakle na samostalni uticaj na politički život i odlučivanje, odnosno gaje negativna uvjerenja da su im oni pristupačni.” Polazeći od Almondove tipologije političkih kultura, ovakvo objašnjenje daju: M. Matić, M. Podunavac, *Politički sistem – teorije i principi*, Beograd, 1994, 353.

¹⁰⁵ U literaturi se često poredi pozicija pojedinaca koji otkriju i obznane o plagiranju sa onom u kojoj se nalaze tzv. uzbunjivači, građani odlučni da u javnom interesu iznesu u jav-

kloničkih menahanizama ponašanja iz političke u sferu obrazovanja ostavlja traga u samobojazni prema samostalnom naučnom nastupu, te pretjeranom oslanjanju na eminentnije autore i profesore – što kao manir pogoduje skretanju u nepravilno bavljenje naučnim radom.

Vladimir LEPOSAVIĆ

PLAGIARISM AND SCIENTIFIC WORK AS THE WORK OF AUTORSHIP
– STUDY OF THE PROBLEMS OF PROVING

Summary

This study is devoted to the topic of plagiarism in the scientific and academic community. Through this paper we have taken into consideration primarily scientific papers as the copyrights, and in this sense exhibited on plagiarism and other related issues. Thus, the first part discusses the main features and objectives of scientific activities, where we have paid special attention to moments of „objective” and „true.” Next we show the partial correlation but also the significant differences between Copyright protection and the Plagiarism Protection in particular. Third, the central part of the paper deals with setting criteria for the detection of plagiarism in academic work, and also, ultimately, the corresponding summary.

Key words: plagiarism, scientific work, copyright.

---

nost i prijave slučajeve korupcije i drugih nezakonitih i nepoštenih radnji; u nas je za ovakvo postupanje potrebno mnogo lične hrabrosti budući da pojedinac ima sve razloge da sumnja u to da će biti adekvatno zaštićen i zaklonjen od kasnijih refanšizama i političko-institucionalnih odmazdi.